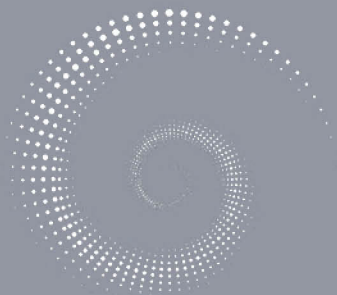

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ερμηνεία κατ' άρθρο

Άρθρο 8

ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΒΑΡΑΣ

Ηλεκτρονική έκδοση

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΣΠ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, Ξ. ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, Γ. ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ιανουάριος 2023

ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΡΕΥΝΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΥΧΑΙΩΝ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ
WATCH.GR

Άρθρο 8

Κανένας δεν στερείται χωρίς τη θέλησή του το δικαστή που του έχει ορίσει ο νόμος. Δικαστικές επιτροπές και έκτακτα δικαστήρια, με οποιοδήποτε όνομα, δεν επιτρέπεται να συσταθούν.

ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΒΑΡΑΣ

ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βλαχόπουλος Σπ./Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 4η έκδ., 2017· Γιαννόπουλος Κ., σημείωμα στην ΑΠ (Γ΄ Πολ.) 1740/2007, ΕΠολΔ 2008· Γιαννόπουλος Π., *Διαμεσολάβηση και Πολιτική Δίκη. Συμβολή στην ερμηνεία του Ν. 4640/2019*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020· Γιαννόπουλος Π., *Η υποχρεωτική προδικασία διαμεσολάβησης υπό τον Ν. 4512/2018 - Ερμηνευτικά ζητήματα υπό το πρίσμα του δικονομικού δικαίου: μια πρώτη καταγραφή*, Αρμ 2018· Γιαννόπουλος Π., *Σχόλιο στην ΑΠ (Ολ Διοικητική) 34/2018*, ΕΠολΔ 2018· Γιαννοπούλου Ζ., *Η υπογραφή της Διεθνούς Σύμβασης για τη Διαμεσολάβηση-Ανταπόκριση από Σιγκαπούρη*, ΔιΔ 2019· Δαγτόγλου Π., *Ατομικά Δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 4η έκδ., 2012· Ηλιοπούλου-Στράγγα Τζ., *Γενική θεωρία θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2018· Καλαβρός Κ., *Δίκαιο της διαιτησίας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011· Καλαβρός Κ., *Θεμελιώδη ζητήματα του δικαίου της διαιτησίας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2η έκδ., 2011· Κλουδά Ε., «Η Πρότυπη δίκη ως σύγχρονο μοντέλο δίκης. Θεμελιώδεις αρχές, όροι και προϋποθέσεις για την επιτάχυνση της απονομής δικαιοσύνης, για μια δίκαιη πρότυπη δίκη», σε *ΤΤ 50 χρόνια ΤΔΔ*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2015· Κονδύλης Β., σε Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, *Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017· Κονδύλης Β., *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007· Κουτνατζής Σ.-Ι., *Η συνταγματοποίηση του δικονομικού δικαίου*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2019· Κωνσταντίνκος Ν., *Το «νέο» δίκαιο της διαμεσολάβησης - Ο ν. 4640/2019 (άρθ. 1 - 31, 33 και 44)*, ΕΠολΔ 2020· Μαγκάκης Γ., *Ο φυσικός και ο αφύσικος δικαστής*, Δ 1980· Μάνεσης Α., *Συνταγματικά Δικαιώματα, Α΄, Ατομικές Ελευθερίες*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1982· Μπέης Κ., *Αρχή του αναφαίρετου νόμιμου δικαστή-ερμηνεία του άρθρου 8 του Συντάγματος*- [link](#), [τελευταία πρόσβαση 04.10.2022]· Μπέης Κ., «Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος», σε Κασσιμάτης/Μαυριάς/Μπέης, *Ερμηνεία του Συντάγματος*, Τόμ. Β΄, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2η έκδ., 2003· Μπέης Κ., *Ο ισόβιος νόμιμος δικαστής και η κοινή γνώμη*, ΤΤ Γ. Ράμμου, 1979, υπό 3 [link](#) [τελευταία πρόσβαση 4.10.2022]· Νίκας Ν., *Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 3η έκδ., 2018· Νίκας Ν., *Πολιτική Δικονομία*, τόμ. 1, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2η έκδ., 2020· Πανταζόπουλος Στ., *Η Εξαίρεση του Δικαστή (Συμβολή στην αρχή του φυσικού δικαστή)*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1992· Πανταζόπουλος Α., *Υπερνομοθετικά θεμέλια της αίτησης εξαίρεσης και αμεροληψία δικαστηρίου επί άσκησης διαδοχικώς δικαιοδοτικών καθηκόντων από τον δικαστή στην ίδια υπόθεση: με*

αφορμή την ΑΠ 159/2020, ΕΠολΔ 2020· Παπανικολάου Κ., σε Σπ. Βλαχόπουλος (επ.), *Θεμελιώδη Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017· Παραράς Π., *Το Σύνταγμα-Corpus I*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1982· Πλεύρης Α., *Διαμεσολάβηση σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021· Τσάτσος Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993· Φορτσάκης Θ., *Διαιτησία και Διοικητικές Διαφορές*, Π.Ν. Σάκκουλας, 1998.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Συστηματική ένταξη	3
1. Συνταγματική ρύθμιση.....	3
Α. Ιστορική κατοχύρωση.....	3
Β. Σχετικές συνταγματικές διατάξεις.....	4
2. Υπερεθνικές νομικές βάσεις.....	4
Α. Διεθνή κείμενα.....	4
Β. ΕΣΔΑ.....	5
Γ. Δίκαιο ΕΕ.....	8
II. Περιεχόμενο της αρχής του νόμιμου δικαστή	9
1. Έννοια του νόμιμου δικαστή.....	9
2. Ratio της αρχής.....	10
3. Φορείς-Αποδέκτης.....	11
4. Απόρροιες της αρχής.....	12
Α. Επιταγές.....	12
Β. Απαγορεύσεις.....	13
5. Το πρόβλημα των μεταβολών στην οργάνωση της δικαιοσύνης.....	14
III. Νομοθετικές εξειδικεύσεις της αρχής του νόμιμου δικαστή	15
1. Στην πολιτική δικονομία.....	15
2. Στη διοικητική δικονομία.....	17
3. Στην οργάνωση της λειτουργίας των δικαστηρίων.....	19
4. Ο θεσμός της εξαιρέσης δικαστή.....	20
IV. Η ατελής πραγμάτωση της αρχής στη δικαιοδοτική πράξη	20
V. Περιορισμοί της αρχής του νόμιμου δικαστή	23
1. Η υπαγωγή διαφοράς σε διαιτησία.....	23
Α. Χαρακτηριστικά της διαιτησίας.....	23
Β. Απαγόρευση της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής διαιτησίας.....	24
2. Η υποχρεωτική διαμεσολάβηση.....	25
VI. Η απαγόρευση των δικαστικών επιτροπών και των έκτακτων δικαστηρίων	26
1. Επιτροπές και έκτακτα δικαστήρια.....	26
2. Έκτακτα, εξαιρετικά και ειδικά δικαστήρια.....	27

I. ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ

1. Συνταγματική ρύθμιση

A. Ιστορική κατοχύρωση

Η αρχή του νόμιμου ή φυσικού δικαστή συνιστά εγγύηση των καταλόγων ατομικών δικαιωμάτων από τη Magna Charta του 1215 και το Bill of Rights του 1689 (I παρ. 3)¹. Στην ελληνική συνταγματική ιστορία, διάταξη για τον νόμιμο δικαστή περιελήφθη ήδη από τα επαναστατικά Συντάγματα του Άστρους (1823)², της Τροιζήνας (1827)³ και το Ηγεμονικό Σύνταγμα (1831)⁴. Υπό την (σε γενικές γραμμές) ισχύουσα διατύπωση, που ακολουθεί το βελγικό πρότυπο του 1831, η διάταξη περιελήφθη για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1844⁵ και επαναλαμβάνεται εφεξής στο σύνολο των μεταγενέστερων Συνταγμάτων: Στο άρθ. 8 των Σ. του 1864⁶ και 1911, στο άρθ. 9 του Σ. του 1927, στο άρθ. 8 παρ. 1 του Σ. του 1952, καθώς και στα δικτατορικά συνταγματικά κείμενα του 1968 (άρθ. 12 παρ. 1) και του 1973 (άρθ. 12 παρ. 1). Μέχρι το Σύνταγμα του 1975 η κατοχύρωση της αρχής του νόμιμου δικαστή παρίστατο ακόμα πιο σημαντική, καθώς στις συναφείς διατάξεις έβρισκε έρεισμα εν γένει το δικαίωμα προσφυγής στα δικαστήρια⁷. Στο ισχύον Σύνταγμα, το άρθ. 8 παρ.

¹ Για την προϊστορία και την ιστορική διαμόρφωση του άρθ. 8 Σ., βλ. την εξαντλητική επί του ζητήματος μονογραφία του Β. Κονδύλη, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, 2007, σελ. 14 επ. και για κατ' άρθρο ερμηνεία βλ. Σπ. Βλαχόπουλο/Κ. Χρυσόγono, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, 2017, σελ. 441· Β. Κονδύλη, σε Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, *Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2017, σελ. 187 επ.· Κ. Παπανικολάου, σε Σπ. Βλαχόπουλος (επ.), *Θεμελιώδη Δικαιώματα*, 2017, σελ. 710 επ.· Κ. Μπέη, «Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος», σε Κασσιμάτης/Μαυριάς/Μπέης, *Ερμηνεία του Συντάγματος*, Τόμ. Β΄, 2003, *idem*, *Αρχή του αναφαίρετου νόμιμου δικαστή-ερμηνεία του άρθρου 8 του Συντάγματος*- [link](#) [τελευταία πρόσβαση 20.03.2022], Π. Παραρά, *Το Σύνταγμα-Corpus I*, 1982, σελ. 174.

² «Νόμος της Επιδαύρου», άρθ. ι': «κανένας δεν δύναται να βιασθή να διαφύγη το ανήκον κριτήριο» και ια': «κανένας δεν δύναται να αποφύγη το ανήκον κριτήριο».

³ Άρθ. 22: «κανείς δεν δύναται ν' αποφύγη το ανήκον δικαστήριο, ουδέ να εμποδισθή από το να καταφύγη εις αυτό», 138: «Δικαστικάί επιτροπαί ή Δικαστήρια έκτακτα απαγορεύονται εις το εξής» και 139: «Συγχωρείται εις τους Έλληνας να δικάζονται δι' αιρετοκρισίας εκκλητώσ και ανεκκλητώσ».

⁴ Άρθ. 285: «Άλλου είδους δικαστήρια εξαιρετικά ή έκτακτα, ή επιτροπαί δικαστικάί, δέν εμπορούν επ' ουδενί λόγω να συστηθώσιν εις το εξής» και 286: «Δέν εμπορούν να εμποδισθώσι ποτέ οι Έλληνες απο του να δικάζονται δι' όλας τας διαφοράς των, εκτός των εγκληματικών, δι' αιρετοκρισίας, εκλεγομένων των αιρετών Κριτών από αμφοτέρα τα διαφερόμενα μέρη».

⁵ Άρθ. 89: «Ουδείς αφαιρείται άκων του παρά του Νόμου ωρισμένου εις αυτόν Δικαστού· όθεν δικαστικάί επιτροπαί και έκτακτα δικαστήρια υφ' οποιοδήποτε όνομα δέν επιτρέπεται να συστηθώσιν».

⁶ Άρθ. 8: «Ουδείς αφαιρείται άκων του παρά του νόμου ωρισμένου εις αυτόν δικαστού» και 91: «Δικαστικάί επιτροπαί και έκτακτα δικαστήρια, υφ' οποιονδήποτε όνομα, δέν επιτρέπεται να συστηθώσιν».

⁷ Σ.-Ι. Κουτνατζής, *Η συνταγματοποίηση του δικονομικού δικαίου*, 2019, σελ. 8-9.

1 διασφαλίζει το ατομικό διαδικαστικό δικαίωμα⁸ στον φυσικό ή νόμιμο δικαστή και παράλληλα συνταγματική θεσμική εγγύηση απαραίτητη για την εύρυθμη λειτουργία και απονομή της δικαιοσύνης⁹, η οποία δηλώνεται ιδίως μέσα από την αναφορά σε αρχή του νόμιμου δικαστή¹⁰.

Β. Σχετικές συνταγματικές διατάξεις

- 2 Το άρθρ. 8 Σ. συνδέεται άρρηκτα με το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας από τα δικαστήρια (άρθρ. 20 παρ. 1). Αν και ίσως πιο «στοιχειώδης» στη διατύπωσή του σε σχέση με το τελευταίο, η κανονιστική εμβέλεια του άρθρ. 8 Σ. εκτείνεται σε πλήθος οργανωτικών ζητημάτων και επιμέρους δικονομικών κανόνων¹¹. Ως εκ τούτου, η αρχή του νόμιμου δικαστή συνδέεται με τους θεμελιώδεις συνταγματικούς κανόνες που διέπουν τη λειτουργία της δικαιοσύνης, οι οποίοι κατοχυρώνονται στα άρθρ. 26 παρ. 3 εδ. α' (Η δικαστική λειτουργία ασκείται από τα δικαστήρια), 87 παρ. 1 (λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία δικαστών), 94 παρ. 2 (δικαιοδοσία διοικητικών και πολιτικών δικαστηρίων) και 96 παρ. 2 Σ.¹². Τέλος, στο άρθρ. 48 παρ. 1 Σ. προβλέπεται η αναστολή της ισχύος του άρθρ. 8 Σ. σε περίπτωση κατάστασης πολιορκίας¹³.

2. Υπερεθνικές νομικές βάσεις

Α. Διεθνή κείμενα

- 3 Σε υπερεθνικό επίπεδο, η αρχή του νόμιμου δικαστή κατοχυρώνεται στα άρθρ. 8 και 10 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ¹⁴ και στο

⁸ ΑΠ Ολ. Ποιν. 1/1996.

⁹ ΣτΕ Ολ. 2153/1993, Ολ 759/2018· Σπ. Βλαχόπουλος/Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 446· Τζ. Ηλιοπούλου-Στράγγα, *Γενική θεωρία θεμελιωδών δικαιωμάτων*, 2018, σελ. 135· Α. Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα, Α΄, Ατομικές Ελευθερίες*, 1982, σελ. 213.

¹⁰ Κ. Παπανικολάου, ό.π., σελ. 710.

¹¹ Βλ. κατωτ. υπό ΙΙΙ και ΙV· πρβλ. ΣτΕ 1370/2019: «η δικαιοδοσία αποτελεί προϋπόθεση για να αποφανθεί το δικαστήριο επί της υποθέσεως, δεν νοείται δε ενιαία ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων δικαίου αν η εκάστοτε υπόθεση, ο εκάστοτε διάδικος δεν δικάζεται από το όργανο που έχει εκ των προτέρων, κατά το Σύνταγμα και το νόμο, την πραγματική εξουσία να τον δικάσει, το φυσικό του δικαστή».

¹² «Μπορεί με νόμο: α) να ανατεθεί σε αρχές που ασκούν αστυνομικά καθήκοντα η εκδίκαση αστυνομικών παραβάσεων που τιμωρούνται με πρόστιμο, β) να ανατεθεί σε αρχές αγροτικής ασφάλειας η εκδίκαση των σχετικών με τους αγρούς πταισμάτων και των ιδιωτικών διαφορών που απορρέουν από αυτά».

¹³ Βλ. όμως την κριτική που έχει ασκηθεί ως προς τη δυνατότητα αναστολής του άρθρ. 8 Σ. ενδ. από Κ. Μπέη, *Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος*, ό.π., σελ. 48 και Δ. Τσάτσο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 1993, σελ. 478.

¹⁴ Άρθρ. 8: «Καθένας έχει δικαίωμα να ασκεί αποτελεσματικά ένδικα μέσα στα αρμόδια εθνικά δικα-

άρθρο 14 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑ-ΠΔ)¹⁵. Σημαντικό προηγούμενο σε σχέση με την εμπέδωση της αρχής θέτει η γνωστή απόφαση του Supreme Court της 29.06.2006, *Hamdan v. Rumsfeld*¹⁶, με την οποία είχε κριθεί ως αντίθετη προς υπέρτερης τυπικής ισχύος κανόνες η σύσταση στρατιωτικών επιτροπών για τους κρατούμενους στο Guantanamo Bay κατά τη διάρκεια του πολέμου κατά της τρομοκρατίας¹⁷. Περαιτέρω, ζητήματα προς την αρχή εγείρει, κατά μία άποψη, η δημιουργία ex post και ad hoc Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων για την πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα¹⁸.

B. ΕΣΔΑ

Σε επίπεδο Συμβουλίου της Ευρώπης, η αρχή του νόμιμου δικαστή βρίσκει έρεισμα στο άρθρ. 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ¹⁹, απηχώντας κοινό ευρωπαϊκό συνταγματικό κανόνα²⁰

4

στήρια κατά των πράξεων που παραβιάζουν τα θεμελιακά δικαιώματα τα οποία του αναγνωρίζουν το Σύνταγμα και ο νόμος» και 10: «Κανένας έχει δικαίωμα, με πλήρη ισότητα, να εκδικάζεται η υπόθεσή του δίκαια και δημόσια, από δικαστήριο ανεξάρτητο και αμερόληπτο, που θα αποφασίσει είτε για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, είτε, σε περίπτωση ποινικής διαδικασίας, για το βάσιμο της κατηγορίας που στρέφεται εναντίον του».

¹⁵ «[...]Κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα η υπόθεσή του να δικαστεί δίκαια και δημόσια από αρμόδιο, ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει συσταθεί με νόμο [...]».

¹⁶ «It is not evident why the danger posed by international terrorism, considerable though it is, should require, in the case of Hamdan's trial, any variance from the courts-martial rules. The absence of any showing of impracticability is particularly disturbing when considered in light of the clear and admitted failure to apply one of the most fundamental protections afforded not just by the Manual for Courts-Martial but also by the UCMJ itself: The right to be present.» [link](#) [τελευταία πρόσβαση 20.03.2022].

¹⁷ Βλ. συναφώς Β. Κονδύλη, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 24, 330, 501.

¹⁸ Ibid. παρ. 503.

¹⁹ «Πάν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δίκαιως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπο ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίση επι των αμφισβητήσεων επι των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών του αστικής φύσεως, είτε επι του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως...»

²⁰ Βλ. άρθρ. 101 του γερμανικού Θεμελιακού Νόμου της Βόννης του 1949: «1. Απαγορεύονται τα εξαιρετικά δικαστήρια. Κανένας δεν αφαιρείται από το νόμιμο δικαστή του. 2. Δικαστήρια ειδικής δικαιοδοσίας ιδρύονται μόνο με νόμο», άρθρ. 25 παρ. 1 του ιταλικού Συντάγματος του 1948: «Κανένας δεν μπορεί να στερηθεί το φυσικό δικαστή του, που ήδη έχει οριστεί από το νόμο», άρθρ. 24 παρ. 1 και 2: «1. Όλοι έχουν το δικαίωμα παροχής αποτελεσματικής προστασίας από τους δικαστές και τα δικαστήρια, ώστε να μπορούν να ασκούν τα δικαιώματα και τα έννομα συμφέροντά τους. Σε καμιά περίπτωση δεν επιτρέπεται η άρνηση αυτής της προστασίας. 2. Όλοι έχουν επίσης το δικαίωμα να προσφεύγουν στον τακτικό δικαστή, που έχει προκαθοριστεί από το νόμο [...]» του ισπανικού Συντάγματος του 1978 και άρθρ. 8: «Κανένας δεν μπορεί να στερηθεί χωρίς τη θέλησή του το δικαστή που του ορίζει ο νόμος» και

καθόσον δικαστήριο που δεν θεσπίζεται νόμιμα στερείται της αναγκαίας νομιμοποίησης για την επίλυση των διαφορών σε μια δημοκρατική κοινωνία²¹. Η φράση «*νομίμως λειτουργούν*» δικαστήριο στο κείμενο της Σύμβασης συμπίπτει εν πολλοίς με την προβλεπόμενη στο άρθρ. 8 παρ. 1 Σ. αναφορά σε «*δικαστή που του έχει ορίσει ο νόμος*»²², αν και κατά μία άποψη η Σύμβαση παρέχει ευρύτερη προστασία στο μέτρο που κατοχυρώνει την εκδίκαση της διαφοράς όχι μόνο από δικαστήριο που λειτουργεί νόμιμα αλλά και αμερόληπτα²³. Η ανωτέρω φράση της ΕΣΔΑ ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ ότι αναφέρεται όχι απλώς σε δικαστήριο που έχει ιδρυθεί από τον νόμο ("tribunal established by law"), αλλά σε συμφωνία με αυτόν ("tribunal established in accordance with the law")²⁴.

- 5 Η προσθήκη της ανωτέρω φράσης στο κείμενο της διάταξης είχε ως σκοπό να αποτρέψει την οργάνωση του δικαστικού συστήματος κατά τη διακριτική ευχέρεια της εκτελεστικής εξουσίας και να διασφαλίσει ότι η οργάνωση θα διέπεται από νόμο θεσπιζόμενο από τη νομοθετική εξουσία κατά τρόπο σύμφωνο προς τους κανόνες που διέπουν την άσκηση της αρμοδιότητάς της²⁵. Βεβαίως, το ΕΔΔΑ, αυτοπεριοριζόμενο σε οριακό έλεγχο των εθνικών διατάξεων που διέπουν την αρμοδιότητα των δικαστικών οργάνων, θεωρεί συμβατή με τη Σύμβαση την ύπαρξη στον ευρωπαϊκό χώρο διαφορετικών συστημάτων επιλογής και διορισμού δικαστών, συμπεριλαμβανομένου του διορισμού από την εκτελεστική ή νομοθετική λειτουργία²⁶, υπό τη λειτουργική προϋπόθεση ότι δεν καταλείπονται περιθώρια επιρροής ή άσκησης πίεσης στους λειτουργούς κατόπιν ανάληψης των καθηκόντων τους²⁷.

94. «Κανένα δικαστήριο και κανένα δικαιοδοτικό όργανο δεν μπορεί να ιδρυθεί παρά δυνάμει νόμου. Δικαστικές επιτροπές και έκτακτα δικαστήρια, με οποιοδήποτε όνομα, δεν επιτρέπεται να συσταθούν» του ισχύοντος βελγικού Συντάγματος του 1831.

²¹ ΕΔΔΑ, *Laevens κατά Λετονίας*, αρ. 58442/00, 28.11.2002, σκ. 114.

²² Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 44.

²³ Σπ. Βλαχόπουλος/Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 447.

²⁴ ΕΔΔΑ, *Jenița Mocanu*, αρ. 11770/08, 17.03.2014, σκ. 37.

²⁵ ΕΔΔΑ, *Ástráðsson v. Iceland*, αρ. 26374/18, 1.12.2020, σκ.214 και τις εκεί παραπομπές.

²⁶ Όπως επισημαίνεται, το άρθρ. 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ δεν απαιτεί συμμόρφωση με οιοδήποτε συνταγματική αντίληψη όσον αφορά τα επιτρεπτά όρια αλληλεπίδρασης των εξουσιών, αλλά, σύμφωνα με το Δικαστήριο ένας ορισμός βαθμός αλληλεπίδρασής τους είναι όχι μόνο αναπόφευκτος αλλά και αναγκαίος, βλ. ΕΔΔΑ, *Ramos Nunes de Carvalho e Sá*, αρ. 55391/13, 57728/13 και 74041/13, 06/11/2018, σκ. 144.

²⁷ ΕΔΔΑ, *Maktouf και Damjanović κατά Βοσνίας/Ερζεγοβίνης*, αρ. 2312/08 και 34179/08, 18.07.2013 σκ. 49. *Ástráðsson v. Iceland*, ό.π., σκ. 230: «*the Court is well aware that there are varying judicial appointment systems across Europe, and the mere fact that the executive, in particular, has decisive influence on appointments – as is the case in many States Parties, where the restraints on executive powers by legal culture and other accountability mechanisms, coupled with a long-*

Απηχώντας την αρχή του κράτους δικαίου, η φράση «*νομίμως λειτουργούν*» δικαστήριο δεν αφορά μόνον τη νομική βάση που ιδρύει το δικαστήριο και τη διαδικασία διορισμού των δικαστών²⁸, αλλά και τη σύνθεση της έδρας του σε κάθε υπόθεση²⁹, καθώς και κάθε άλλη διάταξη του εσωτερικού δικαίου της οποίας η μη τήρηση καθιστά μη νόμιμη τη συμμετοχή ενός ή περισσότερων δικαστών στην εξέταση της υπόθεσης, στις οποίες συγκαταλέγονται κατ' εξοχήν οι σχετικές με την ανεξαρτησία και την αμεροληψία των μελών του οικείου δικαστηρίου διατάξεις³⁰. Η κανονιστική της εμβέλεια δεν περιλαμβάνει άλλωστε μόνο τους κανόνες που ρυθμίζουν ευθέως την αρμοδιότητα του δικαστηρίου, αλλά και εκείνους που μπορεί να έχουν έμμεσα αποτελέσματα στη σύνθεση του δικαστηρίου σε συγκεκριμένη υπόθεση³¹.

Περιπτώσιολογικά, στη νομολογία του ΕΔΔΑ η παράβαση της αρχής του νόμιμου δικαστή έχει εξετασθεί από τη σκοπιά της υπέρβασης δικαιοδοσίας από το επιλαμβανόμενο δικαστήριο³², της ανάθεσης υπόθεσης σε συγκεκριμένο δικαστή ή δικαστήριο³³, της αντικατάστασης δικαστή χωρίς τη συνδρομή αποχρώντος λόγου προβλεπόμενου στις εθνικές διατάξεις³⁴, της σιωπηρής ανανέωσης της θητείας των δικαστών για αόριστο χρόνο μετά τη λήξη της νόμιμης θητείας τους³⁵, της εκδίκασης υπόθεσης από δικαστήριο συγκροτούμενο από αποκλεισμένα βάσει νόμου μέλη³⁶, της συμμετοχής στο δικαστήριο ενόρκων παρά την απουσία νομικής βάσης στο εσωτερικό δίκαιο³⁷, του ύψους των καθοριζόμενων δικαστικών εξόδων³⁸ κ.α.

standing practice of selecting highly qualified candidates with an independent state of mind, serve to preserve the independence and legitimacy of the judiciary – may not as such be considered to detract from the characterisation of a court or tribunal as one established “by law”.

²⁸ ΕΔΔΑ, *Ástráðsson κατά Ισλανδίας*, αρ. 26374/18, 12.03.2019, σκ. 98.

²⁹ ΕΔΔΑ, *Richert κατά Πολωνίας*, αρ. 54809/07, 25.10.2011, σκ. 43 και *Ezgeta κατά Κροατίας*, αρ. 40562/12, 07.09.2017, σκ. 38.

³⁰ Βλ. ΕΔΔΑ, *Biagioli κατά Αγίου Μαρίνου*, αρ. 64735/14, 08.07.2014, σκ. 72 έως 74, και *Pasquini κατά Αγίου Μαρίνου*, αρ. 50956/16, 02.05.2019, σκ. 100 και 101 και την εκεί μνημονευόμενη νομολογία.

³¹ ΕΔΔΑ, *Ástráðsson v. Iceland*, αρ. 26374/18, ό.π., σκ. 224.

³² ΕΔΔΑ, *Coëtte κλη κατά Βελγίου*, αρ. 32492/96, 22.06.2000, σκ. 107-109, *Sokurenko and Strygun*, αρ. 29458/04 και 29465/04, 11.12.2006, σκ. 26-28.

³³ ΕΔΔΑ, *Richert*, ό.π., σκ. 41-57· *Pasquini κατά Αγίου Μαρίνου*, ό.π., σκ. 103 και 107· *Chim και Przywieczerski κατά Πολωνίας*, αρ. 36661/07 και 38433/07, σκ. 138-42, 12.07.2018.

³⁴ ΕΔΔΑ, *Kontalexis κατά Ελλάδος*, αρ. 59000/08, 28.11.2011, σκ. 42-44.

³⁵ ΕΔΔΑ, *Oleksandr Volkov κατά Ουκρανίας*, αρ. 21722/11, 27.05.2013, σκ. 152-56.

³⁶ ΕΔΔΑ, *Lavents*, ό.π., σκ. 115.

³⁷ ΕΔΔΑ, *Posokhon κατά Ρωσίας*, αρ. 63486/00, 04.06.2003, σκ. 39-44.

³⁸ ΕΔΔΑ, *Airey κατά Ιρλανδίας*, αρ. 6289/73, 09.10.1979.

Γ. Δίκαιο Ε.Ε.

- 8 Τέλος, σε ενωσιακό επίπεδο, η αρχή κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΧΘΔ) της ΕΕ³⁹ που θεσπίζει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου⁴⁰. Στη νομολογία του ΔΕΕ, η αρχή του νόμιμου δικαστή συνδέεται αδιάσπαστα με τις επιταγές ανεξαρτησίας και αμεροληψίας της δικαιοσύνης στην εξασφάλιση των οποίων και αποσκοπεί, ιδίως έναντι της εκτελεστικής⁴¹. Οι επιταγές αυτές επιβάλλουν την ύπαρξη κανόνων, ιδίως όσον αφορά τη σύνθεση του δικαιοδοτικού οργάνου, τον διορισμό των μελών του, τη διάρκεια της θητείας τους και τους λόγους εξαιρέσεως ή παύσεώς τους, ώστε οι πολίτες να μην έχουν καμία εύλογη αμφιβολία ως προς τη στεγανότητα του εν λόγω οργάνου έναντι των εξωτερικών στοιχείων και ως προς την ουδετερότητά του έναντι των αντιπαρατιθέμενων συμφερόντων⁴². Η παράβαση των διατάξεων που διέπουν τον διορισμό, τη συγκρότηση και τη σύνθεση των δικαστικών οργάνων καθιστά τον δικαστή μη νόμιμο κατά την έννοια του άρθ. 47 ΧΘΔ⁴³.
- 9 Ειδικότερα, κατά τον ορισμό δικαστών παρίσταται αναγκαίο να διασφαλίζεται ότι οι ουσιαστικές προϋποθέσεις και οι όροι της διαδικασίας για την έκδοση των σχετικών αποφάσεων δεν καταλείπουν περιθώρια αμφιβολιών όσον αφορά τους διορισθέντες δικαστές⁴⁴. Αντίστοιχα, παραβίαση του άρθ. 47 του ΧΘΔ θεωρήθηκε σε πρόσφατη, ευρείας δημοσιότητας, απόφαση, η μείωση (κατά πέντε έτη) του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης των εν ενεργεία δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Πολωνίας, μέτρο το οποίο εφαρμόσθηκε, κατά άμεσο τρόπο στην περίπτωση περίπου του ενός τρίτου των εν ενεργεία μελών του, όπως επίσης περαιτέρω η παροχή στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας διακριτικής ευχέρειας να παρατείνει την ενεργό δικαστική υπηρεσία των δικαστών του εν λόγω δικαστηρίου πέραν του νέου ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης⁴⁵.

³⁹ Ως γνωστόν, η έννοια και η εμβέλεια του Χάρτη είναι, δυνάμει του άρθρου 52 παρ. 3 αυτού, ίδιες με εκείνες που του αποδίδει η ΕΣΔΑ, εξ ου και το ΔΕΕ οφείλει να ερμηνεύει το άρθρο 47, κατά τέτοιον τρόπο ώστε να διασφαλίζεται επίπεδο προστασίας σύμφωνο με εκείνο που κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, όπως ερμηνεύεται από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Βλ. ΔΕΕ, συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-585/18, C-624/18 και C-625/18, Α. Κ. κ.λπ., 19.11.2019, σκ. 118 και την εκεί μνημονευόμενη νομολογία.

⁴⁰ «Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο παρόν άρθρο».

⁴¹ ΓΔ (ανααιρετικό τμήμα), T-639/16, FV κατά Συμβουλίου, 23.01.2018.

⁴² ΔΕΕ, συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-542/18 RX-II και C-543/18 RX-II, Simpson κατά Συμβουλίου και ΗG κατά Επιτροπής, 26.03.2020, σκ.71.

⁴³ ΓΔ (ανααιρετικό τμήμα), T-639/16, FV κατά Συμβουλίου, 23.01.2018.

⁴⁴ Πρβλ. ΔΕΕ, Α. Κ. κ.λπ., ό.π., σκ. 120, 123 και 134.

⁴⁵ ΔΕΕ, C-619/18, Επιτροπή κατά Πολωνίας, 24.06.2019, σκ. 86.

Τυχόν πλημμέλειες κατά τον διορισμό των δικαστών εντός του οικείου δικαστικού συστήματος συνιστούν πάντως παράβαση του άρθ. 47 του ΧΘΔ, μόνο όταν είναι τέτοιας φύσεως και σοβαρότητας ώστε να δημιουργείται πραγματικός κίνδυνος να μπορούν άλλες εξουσίες, ιδίως η εκτελεστική, να ασκήσουν αδικαιολόγητη διακριτική εξουσία θέτοντας σε κίνδυνο την ακεραιότητα του αποτελέσματος στο οποίο οδηγεί η διαδικασία διορισμού και δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό εύλογη αμφιβολία στους πολίτες ως προς την ανεξαρτησία και την αμεροληψία του ή των οικείων δικαστών, όπερ συμβαίνει οσάκις πρόκειται για θεμελιώδεις κανόνες που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της θέσπισης και της λειτουργίας του εν λόγω δικαιοδοτικού συστήματος⁴⁶.

Τέλος, θεμελιώδη διάσταση του άρθ. 47 αποτελεί και η προβλεψιμότητα ως προς το δικαστήριο στο οποίο υπάγεται ορισμένη διαφορά⁴⁷. Σε περιπτώσεις που διαφορές σχετικές με την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης μεταφέρονται από εθνική διάταξη στην αποκλειστική αρμοδιότητα οργάνου που δεν αποτελεί ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης επιβάλλει την εξέταση των εν λόγω διαφορών από δικαιοδοτικό όργανο το οποίο πληροί τις απαιτήσεις περί ανεξαρτησίας και αμεροληψίας και το οποίο θα ήταν αρμόδιο στον οικείο τομέα εάν η αρμοδιότητά του δεν αποκλειόταν βάσει της εν λόγω διάταξης⁴⁸.

II. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΝΟΜΙΜΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ

1. Έννοια νόμιμου δικαστή

Οι καταβολές της αρχής του νόμιμου δικαστή εντοπίζονται στην ποινική δίκη, ως συμπλήρωμα και εγγύηση της προσωπικής ασφάλειας του κατηγορουμένου, ωστόσο βρίσκει πλέον αναμφισβήτητη εφαρμογή σε όλους τους δικαιοδοτικούς κλάδους⁴⁹. Αν και η διατύπωση της διάταξης («[...] δεν στερείται [...]») παραπέμπει σε αμυντικό δικαίωμα είναι κατανοητό ότι δεν νοείται στέρηση του δικαστή χωρίς να έχει προηγηθεί ο προσδιορισμός αυτού από τον νόμο⁵⁰.

Νόμιμος ή φυσικός δικαστής, κατά τον ισοδύναμο εννοιολογικά όρο⁵¹, είναι αυτός που προβλέπεται από νόμο που καθορίζει τη δικαιοδοσία, την αρμοδιότητα και τη σύνθεση του δικαστηρίου κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο⁵². Ως νόμος νοείται

⁴⁶ C-542/18 *RX-II* και C-543/18 *RX-II*, ό.π., σκ. 75.

⁴⁷ ΔΕΚ, C-281/02, *Owusu*, 14.12.2005, σκ. 42.

⁴⁸ ΔΕΕ (μειζ. συνθ.), C-585/18, C-624/18, C-625/18, ό.π.

⁴⁹ Σπ. Βλαχόπουλος/Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 442-Π. Παραράς, *Το Σύνταγμα-Corpus I*, ό.π., σελ. 174.

⁵⁰ Πρβλ. Κ. Παπανικολάου, ό.π., σελ. 710, παρ.1.

⁵¹ Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 4.

⁵² Σπ. Βλαχόπουλος/Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 442.

όχι μόνο ο θεσπιζόμενος από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας αλλά και οποιαδήποτε κανονιστική πράξη οργάνων της Διοίκησης εκδιδόμενη κατά νομοθετική εξουσιοδότηση⁵³. Στην πράξη, τέτοιο νόμο αποτελούν αφενός οι, νομοθετικά βεβαίως θεσπισμένες, οικείες δικονομικές διατάξεις και αφετέρου οι κανονισμοί εσωτερικής λειτουργίας των δικαστηρίων⁵⁴. Το άρθ. 8 Σ. εναρμονίζεται βεβαίως πρακτικά με λοιπές συνταγματικές διατάξεις, όπως το άρθ. 94 παρ. 3 Σ. που προβλέπει τη δυνατότητα αποκλίσεων από το σύστημα κατανομής των δικαιοδοσιών⁵⁵.

2. Ratio της αρχής

- 14 Το άρθ. 8 Σ. αποβλέπει προεχόντως στην κατοχύρωση της ανεξαρτησίας του δικαστή, «έναντι των «προϊσταμένων» του, καθώς και έναντι ενδεχομένων κυβερνητικών πιέσεων, κατά τρόπον ώστε, η ευσυνείδητη εμμονή στην αμερόληπτη απονομή της δικαιοσύνης, να μην αποβαίνει ματαιοπονία, με την αντικατάστασή του (δικαστή) στην εκδίκαση υποθέσεων, που παρουσιάζουν κάποιο ειδικό ή γενικότερο ενδιαφέρον»⁵⁶. Πολύ περισσότερο, μάλιστα, αποβλέπουν οι πιο πάνω διατάξεις στην αποτροπή περιπτώσεων συγκρότησης των δικαστηρίων με συνθέσεις, που επιλέγονται την τελευταία στιγμή με εξωϋπηρεσιακά κριτήρια⁵⁷. Δεδομένου και ότι η συνταγματική διάταξη δεν κάνει λόγο για νόμιμο «δικαστήριο», αλλά για νόμιμο «δικαστή», ως νόμιμος (φυσικός) δικαστής, κατά την έννοιά της, δεν νοείται το δικαστήριο, αλλά τα συγκεκριμένα πρόσωπα των δικαστών, που το συγκροτούν, τα οποία πρέπει να είναι καθορισμένα, βάσει γενικών και απρόσωπων κριτηρίων, ήδη πριν την κατάθεση της σχετικής αγωγής χωρίς (κατά κανόνα) να επιτρέπεται η αντικατάστασή τους κατά τη διάρκεια της δίκης⁵⁸. Πράγματι, ο κίνδυνος, τον οποίο αποσκοπεί να αποτρέψει το άρθ. 8 Σ. (και το άρθ. 109 ΚΠολΔ.), δεν έγκειται στο ποιο «δικαστήριο» θα δικάσει, αλλά στην επιλογή των δικαστών της αρεσκείας της

⁵³ Ibid. Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ.196· Π. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, 2012, παρ. 1539· Κ. Παπανικολάου, ό.π., σελ. 717.

⁵⁴ Κ. Μπέης, *Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος*, ό.π., παρ.1.

⁵⁵ «Σε ειδικές περιπτώσεις και προκειμένου να επιτυγχάνεται η ενιαία εφαρμογή της αυτής νομοθεσίας μπορεί να ανατεθεί με νόμο η εκδίκαση κατηγοριών ιδιωτικών διαφορών στα διοικητικά δικαστήρια ή κατηγοριών διοικητικών διαφορών ουσίας στα πολιτικά δικαστήρια».

⁵⁶ Βλ. ΑΠ (Γ΄ Πολ.) 1740/2007, με σημείωμα Κ. Γιαννόπουλου, ΕΠολΔ 2008, σελ. 84.

⁵⁷ Κ. Μπέης, *Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος*, ό.π., παρ. 2.

⁵⁸ ΑΠ (Γ΄ Πολ.) 1740/2007, έτσι και οι Ν. Νίκας, *Πολιτική Δικονομία*, τόμ. 1, 2020· Σπ. Βλαχόπουλος/Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 442· Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 272· Κ. Μπέης, *Αρχή του αναφαίρετου νόμιμου δικαστή*, ό.π., υπό Α2· Π. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, ό.π., παρ. 1540· Κ. Παπανικολάου, ό.π., σελ. 718.

διοίκησης ή των προϊσταμένων των δικαστηρίων⁵⁹. Σημειωτέον πάντως ότι, κατά την κρατούσα μάλλον άποψη, η συνταγματική διάταξη δεν αναφέρεται και στους εισαγγελικούς λειτουργούς, με το σκεπτικό ότι αυτοί δεν αποτελούν δικαστές⁶⁰. Ενόψει λοιπόν και της κατηγορηματικής και ανεπιφύλακτης διατύπωσής του, το άρθ. 8 Σ. επιβάλλει την «αυτόματη εξατομίκευση» του δικαστή στο μέτρο του δυνατού με βάση αποκλειστικά τον νόμο που προσδιορίζει το δικαστικό όργανο και τα κριτήρια σύνθεσής του⁶¹.

3. Φορείς- Αποδέκτης

Η γενικότητα της συνταγματικής διατύπωσης («*Κανένας δεν στερείται*») υποδεικνύει ως υποκείμενο του δικαιώματος κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που υπόκειται στην εξουσία του ελληνικού κράτος, ανεξαρτήτως εθνικότητας⁶². Αποδέκτη του δικαιώματος στον νόμιμο δικαστή αποτελεί αποκλειστικά το κράτος, ενώ τριτενέργεια έναντι ιδιωτών μπορεί να νοηθεί, υπό μία έννοια, αποκλειστικά στην περίπτωση που τα υποκείμενα της διαφοράς συναινούν οικειοθελώς στην υπαγωγή της υπόθεσής τους ενώπιον διαιτητικού δικαστηρίου, οπότε και τα φυσικά πρόσωπα των διαιτητών καθίστανται, υπό μία οπτική, αποδέκτης της συνταγματικής επιταγής⁶³.

Ιστορικά, η διάταξη περιοριζόταν στην προστασία των δικαστηρίων κατά βάση από επεμβάσεις της εκτελεστικής εξουσίας, ιδίως με την απαγόρευση της ίδρυσης εκτάκτων δικαστηρίων, και δεν λειτουργούσε ως περιορισμός του νομοθετικού οργάνου κατά την άσκηση αρμοδιότητας σε σχέση με θέματα οργάνωσης της δικαστικής λειτουργίας⁶⁴. Σταδιακά, αποδεκτής του περιορισμού θεωρήθηκε όχι μόνο ο νομοθέτης⁶⁵, αλλά και η ίδια η δικαστική εξουσία κατά τον καθορισμό του

⁵⁹ ΑΠ (Γ΄ Πολ.) 1740/2007.

⁶⁰ Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 217.

⁶¹ Πρβλ. Α. Μάνεση, *Συνταγματικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 213.

⁶² Π. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, ό.π., παρ. 1543· Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 248· Κ. Παπανικολάου, ό.π., σελ. 713, ο οποίος επισημαίνει ότι η υπαγωγή υποκειμένων με στοιχεία αλλοδαπότητας στο πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος συνδέεται με τη διεθνή δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων.

⁶³ Πρβλ. Κ. Παπανικολάου, ό.π., σελ. 715. Βεβαίως η απάντηση για τη συνδρομή ή μη τριτενέργειας στην περίπτωση αυτή διέρχεται από το δυνάμενο να προσεγγισθεί υπό διαφορετικές οπτικές ζήτημα της φύσης της διαιτησίας, βλ. κατ. V1A.

⁶⁴ Β. Κονδύλης, σε *Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία*, ό.π., σελ. 188.

⁶⁵ Σπ. Βλαχόπουλος/Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 445.

αρμοδίου να επιληφθεί ορισμένης διαφοράς δικαστή⁶⁶, ήτοι κατά τη διοίκηση των δικαστηρίων⁶⁷.

4. Απόρροιες της αρχής

A. Επιταγές

- 17 Με βάση τα ανωτέρω, το άρθρ. 8 Σ. επιτάσσει, μεταξύ άλλων, ειδικότερα:
- 18 α) τον κοινό νομοθέτη να προσδιορίζει εκ των προτέρων και με κατά το δυνατόν σαφήνεια το αρμόδιο να επιληφθεί ορισμένης κατηγορίας υποθέσεων ή προσώπων δικαστήριο, όπως οι ανήλικοι και οι στρατιωτικοί, με βάση γενικά και αφηρημένα κριτήρια, όπως το χρηματικό ύψος του αντικειμένου της διαφοράς, η κατοικία του εναγομένου, η έδρα της αρχής από πράξη, παράλειψη ή υλική ενέργεια οργάνου της οποίας δημιουργήθηκε η διαφορά και ο τόπος τέλεσης του εγκλήματος.
- 19 β) τον ορισμό δικαστή αρμοδίου να δικάζει κάθε υπόθεση όμοια, με την επίδικη, σε ανύποπτο χρόνο πριν την έναρξη της εκκρεμοδικίας της ένδικης διαφοράς, όπως επίσης πριν από την πιθανολόγηση της επικείμενης έναρξης συγκεκριμένης εκκρεμοδικίας⁶⁸.
- 20 γ) Περαιτέρω, από τη συνταγματική διάταξη δύναται να συναχθούν σειρά κανόνων αυξημένης ισχύος όπως η απαγόρευση επιβολής ποινής από τη νομοθετική ή εκτελεστική εξουσία και η αποκλειστικότητα των δικαστηρίων ως οργάνων απονομής της δικαιοσύνης⁶⁹, η απαγόρευση αποκλίσεων από τον θεμελιώδη στην εγχώρια έννομη τάξη κανόνα περί διάκρισης των δικαιοδοσιών⁷⁰, η απαγόρευση παντελούς έλλειψης δικαστή αρμοδίου να επιληφθεί υπαρκτής διαφοράς και η απαγόρευση κατάρτησης ήδη υπάρχουσας δικαιοδοσίας χωρίς την ίδρυση νέας, στην οποία θα υπαχθεί προς επίλυση η εκκρεμής διαφορά⁷¹.
- 21 δ) Τέλος, με επεκτατικούς συλλογισμούς, η νομολογία θεωρεί ότι τα δικαστήρια που είναι αρμόδια να δικάσουν μια διαφορά, καθίστανται αρμόδια να αποφανθούν και επί των θεμάτων που ανακύπτουν κατά το στάδιο εκτέλεσης των εκδιδόμενων από αυτά δικαστικών αποφάσεων⁷².

⁶⁶ ΑΠ (Ολ. Ποιν.) 1/1996, Ν. Νίκας, *Πολιτική Δικονομία*, ό.π., σελ. 597· Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 253.

⁶⁷ ΑΠ 504/2015.

⁶⁸ Κ. Μπέης, *Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος*, ό.π., παρ.1· Γ. Μαγκάκης, *Ο φυσικός και ο αφύσικος δικαστής*, Δ 1980, σελ. 338, βλ. και μειοψ. στη ΣτΕ Ολ 1076/2019.

⁶⁹ Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 255.

⁷⁰ Κ. Μπέης, *Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος*, ό.π., σελ. 30-34.

⁷¹ Βλ. Β. Κονδύλη, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 249.

⁷² ΣτΕ 819/2015 και 2385/2014.

B. Απαγορεύσεις

- Αντίστοιχα, το άρθρ. 8 Σ. *απαγορεύει* ιδίως: 22
- α) τους ατομικούς νόμους όσον αφορά την αρμοδιότητα και τη σύνθεση των δικαστηρίων⁷³ ή την υπαγωγή διαδικίων και υποθέσεων σε αυτά⁷⁴. 23
- β) *in concreto* ή *ad personam* αποκλίσεις από τους γενικούς κανόνες δικαιοδοσίας ή αρμοδιότητας των δικαστηρίων⁷⁵. 24
- γ) την επιλογή εκ μέρους των διαδικίων του δικαστή που θα επιληφθεί της υπόθεσης ή ακόμα και τον σχηματισμό εντύπωσης ότι δύνανται να συμβαίνει κάτι τέτοιο⁷⁶. 25
- δ) την υπαγωγή διαφοράς *hic et nunc* σε άλλο δικαστήριο από εκείνο που έχει προβλέψει ο νομοθέτης⁷⁷. 26
- ε) τη μεταβολή της αρμοδιότητας συγκεκριμένου δικαστηρίου με αποφάσεις άλλου δικαστηρίου ή οργάνου της εκτελεστικής εξουσίας που εισάγουν (δυσμενή ή ευνοϊκή) διάκριση⁷⁸. 27
- στ) τη συμμετοχή στη σύνθεση του δικάζοντος σχηματισμού περισσότερων δικαστών από τον αριθμό της νόμιμης συγκρότησης του δικαστηρίου, χωρίς προσδιορισμό των δικαστών που καλούνται να δικάσουν, έστω και αν η παρουσία τους είχε ως αιτιολογία την αποτροπή αντικαταστάσεως για κάποιο λόγο, όπως η ασθένεια⁷⁹. 28
- ζ) τη θέσπιση αναδρομικών ουσιαστικών ρυθμίσεων όταν έχει ως συνέπεια την κατάργηση των εκκρεμών ενώπιον των δικαστηρίων και σχετικών προς τις ρυθμίσεις αυτές δικών⁸⁰. 29
- η) την εκδίκαση υπόθεσης στην επαναλαμβανόμενη συζήτηση από δικαστή, ο οποίος δεν συμμετείχε στη σύνθεση του δικαστηρίου που διέταξε την επανάληψη της συζήτη-

⁷³ ΑΠ (Ποιν)362/1995: «κατά την από το άρθρο 8 παρ. 1 του Συντάγματος θεσπισμένη αρχή, νόμιμος δικαστής, που η στέρησή του απαγορεύεται, νοείται ο προβλεπόμενος από νόμο, όχι ατομικό, αλλά που καθορίζει ή τροποποιεί τη δικαιοδοσία και την αρμοδιότητα ή τη σύνθεση του δικαστηρίου και που μπορεί να καταλαμβάνει και τις εκκρεμείς δίκες, κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο και με αντικειμενικά κριτήρια».

⁷⁴ Βλ. συναφώς ΑΠ 1433/2003, η οποία μεταβλήθηκε με την ΑΠ 1408/2013, κατόπιν μετατροπής της Αγροτικής Τράπεζας σε Ανώνυμη Εταιρεία.

⁷⁵ Π. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, ό.π., παρ. 1539.

⁷⁶ Σπ. Βλαχόπουλος/Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 444· Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 260.

⁷⁷ Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 245, 392 επ· Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 474.

⁷⁸ Π. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, ό.π., παρ. 1539.

⁷⁹ Κ. Μπέης, Αρχή του αναφαίρετου νόμιμου δικαστή, ό.π., υπό Α2.

⁸⁰ ΣτΕ 4510/1996, ενώ σε νεότερες αποφάσεις (βλ. ΣτΕ 3782/2015) η κατάργηση εκκρεμών δικών ελέγχεται ως προς τα άρθρ 4 παρ. 1, 20 παρ. 1 και 26 του Συντάγματος· βλ. και Π. Παραρά, *Το Σύνταγμα-Corpus I*, ό.π., σελ. 173.

σης (εκτός αν η παρουσία στην επαναλαμβανόμενη συζήτηση του δικαστή που διέταξε την επανάληψη είναι για νομικούς ή φυσικούς λόγους αδύνατη)⁸¹.

- 31 θ) σύστημα προσδιορισμού της καθ' ύλην αρμοδιότητας κατόπιν περιπτωσιολογικής αξιολόγησης από τον πρόεδρο του δικαστηρίου όσον αφορά τη σπουδαιότητα της διαφοράς⁸².

5. Το πρόβλημα των μεταβολών στην οργάνωση της δικαιοσύνης

- 32 Οι διαρθρωτικές μεταβολές που εκάστοτε επιχειρούνται στην οργάνωση της δικαιοσύνης οφείλουν να εξετάζονται ως προς τη συμβατότητά τους με το άρθ. 8 Σ. περιπτωσιολογικά⁸³. Καταρχήν δεν επιτρέπεται η διά νόμου αναδρομική μεταβολή της αρμοδιότητας του δικαστηρίου, στο οποίο ήδη εκκρεμεί η υπόθεση, όταν με τη μεταβολή αυτή επιδιώκεται αμέσως ή εμμέσως η αφαίρεση της υποθέσεως από τον νόμιμο δικαστή⁸⁴. Στο παρελθόν η νομολογία του ΣτΕ φαινόταν αρκετά αυστηρή ως προς τις τασσόμενες προϋποθέσεις συνταγματικότητας τέτοιου είδους παρεμβάσεων, αξιώνοντας, πέραν βεβαίως της δυνατότητας εξαιρέσεως δικαστή, να μην έχει προσδιορισθεί δικάσιμος, αλλά και να μην έχει συζητηθεί κάποια υπόθεση⁸⁵. Πρόσφατες αποφάσεις δέχονται ότι δεν αντίκειται στο άρθ. 8 Σ. η πρόβλεψη ότι η αρμοδιότητα των διοικητικών πρωτοδικείων επί κατηγοριών υποθέσεων ισχύει και για τις εκκρεμείς ενώπιον των διοικητικών εφετειών υποθέσεις, για τις οποίες δεν έχει ορισθεί δικάσιμος και οι οποίες διαβιβάζονται στα κατά τόπον αρμόδια διοικητικά πρωτοδικεία, εφόσον το ανωτέρω κριτήριο είναι γενικό και αντικειμενικό, η ρύθμιση δε αποβλέπει στην καλύτερη οργάνωση της απονομής της δικαιοσύνης στην επίμαχη κατηγορία διαφορών⁸⁶.
- 33 Την πλέον ίσως γνωστή περίπτωση νομοθετικής επέμβασης σε ζητήματα οργάνωσης της δικαιοσύνης αποτελεί η επιχειρηθείσα με το άρθ. 12 του ν. 2145/1993 ευρείας κλίμακας ανακατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ των Τμημάτων του ΣτΕ με σκοπό την αφαίρεση από το Ε΄ Τμήμα των υποθέσεων πολεοδομίας, χωροταξίας και προστασίας του περιβάλλοντος καθώς και της επεξεργασίας των κανονιστικών διαταγμάτων, με

⁸¹ ΑΠ 535/2016: «η συζήτηση θεωρείται συνέχεια της προηγούμενης και η υπόθεση εκδικάζεται από τον ίδιο δικαστή και την ίδια σύνθεση δικαστών επί πολυμελών δικαστηρίων, εκτός αν τούτο είναι αδύνατο για νομικούς ή φυσικούς λόγους».

⁸² Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 258.

⁸³ Πρβλ. Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 377 επ.

⁸⁴ Ν. Νίκας, *Πολιτική Δικονομία*, ό.π., σελ. 598.

⁸⁵ ΣτΕ Ολ. 3621/1995 και 3622/1995.

⁸⁶ ΣτΕ Ολ. 1580-1/2021· βλ. και Σπ. Βλαχόπουλο/Κ. Χρυσόγονο, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 442.

σκοπό να αντιμετωπισθεί η, κατά τη φρασεολογία της εποχής, ακτιβιστική πολιτική του ως άνω σχηματισμού σε ζητήματα περιβάλλοντος⁸⁷.

III. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΝΟΜΙΜΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ

Το άρθρ. 8 Σ. αποτελεί καθοριστική παράμετρο κατά την ερμηνεία και τον έλεγχο της συνταγματικότητας μεγάλου εύρους δικονομικών κανόνων, των οποίων ενισχύει τον χαρακτήρα ως δημόσιας τάξης⁸⁸. Βεβαίως ορθώς επισημαίνεται μια μεταβλητή γεωμετρία ως προς την εμβέλεια της διάταξης στους επιμέρους δικαιοδοτικούς κλάδους συναρτώμενη με τις ιδιαιτερότητες οργάνωσης καθενός εξ αυτών⁸⁹.

1. Στην πολιτική δικονομία (άρθρ. 42-45, 109, 221 παρ.1 εδ Β΄, 243, 300, 867-9 ΚΠολΔ)

Σε επίπεδο τυπικού νόμου η αρχή του νόμιμου δικαστή κατοχυρώνεται πρωτίστως στο άρθρο 109 του ΚΠολΔ, σύμφωνα με το οποίο: «1. Δεν επιτρέπεται να αφαιρεθεί από κανέναν χωρίς τη θέλησή του, ο δικαστής που ορίζει ο νόμος γι' αυτόν. 2. Το αρμόδιο δικαστήριο δεν μπορεί να μεταβιβάσει τη δικαιοδοσία του, εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά. Μόνο ειδικές διαδικαστικές πράξεις μπορούν να ανατεθούν και σε άλλα δικαστήρια ή δικαστές, στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος»⁹⁰. Αντίστοιχα, ο αναιρετικός λόγος περί μη νόμιμης συγκρότησης του δικαστηρίου για τον λόγο ότι δεν τηρήθηκαν οι διατάξεις του ΚΠολΔ, του Οργανισμού των Δικαστηρίων ή ειδικών νόμων που αφορούν τη σύνθεσή του, δηλαδή, την κατά νόμο σύστασή του για την ασκούμενη από αυτό δικαιοδοτική αρμοδιότητα και την αναπλήρωση των κωλυόμενων μελών

⁸⁷ Βλ. ΣτΕ 2152/1993: «Οι μεταβολές στην κατανομή των αρμοδιοτήτων που επιχειρούνται με τον μνημονευμένο νόμο (άρθρ. 12 παρ. 3 έως 10) δεν συνδέονται με τις πραγματικές οργανωτικές ανάγκες του Δικαστηρίου, αλλά με τον τρόπο με τον οποίον, εντός της λειτουργικής ανεξαρτησίας του δικαστή, το Δικαστήριο άσκησε τις αρμοδιότητές του. Το θέμα δε τούτο είναι αντικειμενικής τάξεως, αφορά δηλαδή την ίδια τη ρύθμιση του νόμου, τον σκοπό του και τα κριτήριά του και είναι άσχετο προς τα κίνητρα του νομοθέτη, δηλαδή τα απώτερα σχέδια που επιδιώκονται από αυτόν. Από όσα έχουν εκτεθεί πιο πάνω προκύπτει ότι οι μνημονευμένες διατάξεις του νόμου 2145/1993 δεν είναι οργανωτικές αλλά ψευδοργανωτικές και προσβάλλουν την ανεξαρτησία του Δικαστηρίου, για τον λόγο δε αυτόν δεν δύναται να εφαρμοσθούν», βλ. συναφώς και Σπ. Βλαχόπουλο/Κ. Χρυσόγονο, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 444.

⁸⁸ Πρβλ. *ibid.*

⁸⁹ Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 271.

⁹⁰ Σχετικό και το άρθρ. 243 ΚΠολΔ: «Όλες οι συζητήσεις στο ακροατήριο γίνονται ενώπιον του ίδιου ειρηνοδίκη ή δικαστή του μονομελούς πρωτοδικείου που εκδίδει και την οριστική απόφαση. Αν ο δικαστής αυτός κωλύεται πρόσκαιρα, η συζήτηση αναβάλλεται για άλλη σύντομη δικάσιμο. Αν ο δικαστής έπαψε να υπηρετεί στο δικαστήριο ή βρίσκεται με άδεια που πρόκειται να διαρκέσει περισσότερο από ένα μήνα, ορίζεται αναπληρωτής και η συζήτηση γίνεται ενώπιόν του».

του εδράζεται, σύμφωνα με τη νομολογία, στο άρθ. 8 Σ.⁹¹. Παραβίαση της αρχής του νόμιμου δικαστή ως προς τον προσωπικό φορέα της ιδιότητας αυτής συνεπάγεται μη νόμιμη συγκρότηση του δικαστηρίου, δηλαδή έλλειψη διαδικαστικής προϋπόθεσης, που λαμβάνεται υπόψη αυτεπαγγέλτως και ιδρύει λόγο αναιρέσεως⁹².

- 36 Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθ. 301 παρ. 1 ημπερ. α΄ ΚΠολΔ⁹³, ο ορισμός της προσωπικής συνθέσεως του δικαστηρίου δεν μπορεί να γίνει από τον ασκούντα διοικητικά καθήκοντα Προϊστάμενο του δικαστηρίου αλλά αποκλειστικά από τον Πρόεδρο του δικάζοντος την υπόθεση πολυμελούς δικαστηρίου. Εκδήλωση της αρχής του νόμιμου δικαστή αποτελεί και η διάταξη του άρθ. 300 ΚΠολΔ που αποκλείει την αυθαίρετη αντικατάσταση του νόμιμου δικαστή μετά τη συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο, καθόσον με αυτήν καθιερώνεται ο δημόσιος τάξης κανόνας έκδοσης της απόφασης από τους ίδιους δικαστές, ενώπιον των οποίων έγινε η προς τούτο συζήτηση στο ακροατήριο, αφού στην τελευταία στηρίζεται η απόφαση⁹⁴. Εξαιρεση, όμως, από τον εν λόγω κανόνα προβλέπει το άρθ. 307 ΚΠολΔ επί αδυναμίας ή υπερβολικής καθυστέρησης έκδοσης της απόφασης⁹⁵, οπότε και ο Πρόεδρος του Τριμελούς Συμβουλίου Επιθεώρησης των Δικαστηρίων επιλαμβάνεται και ερευνά αν είναι δικαιολογημένη ή μη η καθυστέρηση, και όταν αυτή κριθεί δικαιολογημένη, παρέχεται στον δικαστή προθεσμία δύο μηνών για τη δημοσίευση των αποφάσεων που καθυστερούν⁹⁶ και περαιτέρω διατάσσεται η ανασυζήτηση της υπόθεσης⁹⁷.
- 37 Γενικότερα δεν εγείρουν ζήτημα παραβίασης του άρθ. 8 Σ. επιμέρους αφηρημένα

⁹¹ ΑΠ 422, 1077/2020 επί περιπτώσεων που το Μονομελές Πρωτοδικείο συγκροτήθηκε από Πρωτοδίκη που δεν είχε συμπληρώσει πενταετή υπηρεσία, ενώ, στο ίδιο Δικαστήριο υπηρετούσαν Πρωτοδίκες με υπηρεσία μεγαλύτερη των πέντε ετών. Σημειωτέον, όπως έχει κριθεί, ο περιορισμός των λόγων αναιρέσεως στην πολιτική δίκη δεν συνιστά μη ακούσια στέρηση του φυσικού δικαστή (ΑΠ 1233/2020). Αντίστοιχα, ενώπιον του ΣτΕ ο αναιρετικός έλεγχος της υπέρβασης της δικαιοδοσίας, όπως και της καθ' ύλην αναρμοδιότητας, προηγείται πάντοτε της έρευνας της συνδρομής ή μη των προϋποθέσεων του άρθρου 12 παρ. 1 του ν. 3900/2010 ως προς τους προβαλλόμενους λόγους αναιρέσεως, οι οποίοι πρέπει να ερευνώνται επικουρικώς σε σχέση με τον ισχυρισμό περί υπερβάσεως δικαιοδοσίας (ΣτΕ 1370/2019).

⁹² Άρθ. 559 αριθ. 2, 560 αριθ. 2 ΚΠολΔ· βλ. Ν. Νίκα, *Πολιτική Δικονομία*, ό.π., σελ. 601.

⁹³ «Τη διάσκεψη τη διευθύνει ο πρόεδρος και την εισήγηση κάνει ο δικαστής που ο πρόεδρος όρισε εισηγητή».

⁹⁴ Βλ. όμως και ΑΠ 504/2015: «από τις διατάξεις αυτές και εκείνες των άρθρων 8 εδάφιο 1 του Συντάγματος, 109 παρ. 1 και 256 ΚΠολΔ, δεν προκύπτει ότι η μη αναγραφή στην εκδοθείσα απόφαση της μη υπάρξεως Πρωτοδίκη με πενταετή υπηρεσία ως και της ιδιότητας του αρχαιότερου Πρωτοδίκη ως τέτοιου (αρχαιότερου) συνεπάγεται ως κύρωση την έλλειψη νόμιμης σύνθεσης του δικαστηρίου εκείνου».

⁹⁵ Ν. Νίκας, *Πολιτική Δικονομία*, ό.π., σελ. 598.

⁹⁶ ΑΠ 781/2020.

⁹⁷ Σπ. Βλαχόπουλος, Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 443.

προβλεπόμενες ρυθμίσεις του ΚΠολΔ⁹⁸, όπως για παράδειγμα, η παραπομπή, ανεξαρτήτως της βούλησης των διαδίκων, σε τοπικά αναρμόδιο δικαστήριο επί συνδρομής των τασσόμενων στο άρθ. 48 του ΚΠολΔ προϋποθέσεων⁹⁹, η επέκταση του δεδικασμένου στα προδικαστικά ζητήματα¹⁰⁰, το απρόσβλητο της απόφασης με ένδικο μέσο, για τον λόγο ότι η υπόθεση δικάσθηκε από ανώτερο δικαστήριο ή παραπέμφθηκε η υπόθεση σε ανώτερο δικαστήριο¹⁰¹, καθώς και ο καθορισμός του εκκλητού από το ύψος της αξίας του αντικειμένου της διαφοράς¹⁰² ή της ήττας, όπως επίσης και από την αντικειμενική κρίση του δικαστηρίου που εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση¹⁰³. Τέλος, δεδομένης της διατύπωσης του άρθ. 8 Σ. («χωρίς τη θέλησή του»), με γενικούς και αφηρημένους κανόνες του κοινού δικαίου δύναται να επιτραπεί στους διαδίκους να συμφωνούν την υπαγωγή αστικών διαφορών σε δικαιοδοτικό όργανο άλλο από το γενικά αρμόδιο για παρόμοιες υποθέσεις (παρέκταση αρμοδιότητας)¹⁰⁴, όπως επίσης η εκούσια υπαγωγή της διαφοράς σε διαιτησία¹⁰⁵.

38

2. Στη διοικητική δικονομία

Και στις διοικητικές διαφορές, η αρχή του νόμιμου δικαστή εξειδικεύεται και ρυθμίζεται από τον νομοθέτη με τις διατάξεις περί αρμοδιότητας. Περαιτέρω, αντίστοιχα προς την πολιτική δικονομία, στο άρθ. 8 του ΚΔΔ ορίζεται ότι: «το δικαστήριο που είναι αρμόδιο όταν ασκείται το ένδικο βοήθημα ή μέσο διατηρεί την αρμοδιότητά του ως την περάτωση της δίκης, ακόμη και αν στο μεταξύ μεταβληθεί η αρμοδιότητά του», ενώ το άρθ. 188 παρ.1 του ίδιου Κώδικα προβλέπει ότι: «[η] απόφαση λαμβάνεται από το δικαστή ή τους δικαστές που μετείχαν στη σύνθεση του δικαστηρίου κατά τη συζήτηση της υπόθεσης».

39

Εξειδίκευση του άρθ. 8 Σ. αποτελούν βεβαίως τόσο στις ακυρωτικές διαφορές όσο και

40

⁹⁸ Αντίστοιχες ρυθμίσεις συναντούνται βεβαίως και στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (ΚΠοινΔ), όπως για παράδειγμα η κατά παρέκκλιση από τις διατάξεις περί αρμοδιότητας καθ' ύλην, εκδίκαση συναφών εγκλημάτων από το αρμόδιο για το βαρύτερο έγκλημα δικαστήριο (άρθρο 128 παρ.1)- Σπ. Βλαχόπουλος/Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 443.

⁹⁹ «Παραπομπή από ένα δικαστήριο σε άλλο, ισόβαθμο και ομοειδές γίνεται με αίτηση: 1) αν από ένα δικαστήριο εξαιρεθούν τόσοι δικαστές, ώστε οι υπόλοιποι να μην αρκούν για τη νόμιμη συγκρότηση του δικαστηρίου, 2) αν, εξαιτίας ασθένειας ή από οποιοδήποτε άλλο λόγο, δεν υπάρχει ο αριθμός των δικαστών που απαιτείται από το νόμο για τη συγκρότηση του δικαστηρίου, 3) αν από τη συζήτηση της υπόθεσης σε ορισμένο τόπο προκύπτει κίνδυνος για την κοινή ασφάλεια».

¹⁰⁰ Άρθ. 331 ΚΠοΔ.

¹⁰¹ Άρθ. 47 ΚΠοΔ.

¹⁰² Πρβλ. ΣτΕΟλ 2214/1997.

¹⁰³ Ν. Νίκας, *Πολιτική Δικονομία*, ό.π., σελ. 601.

¹⁰⁴ Άρθ. 42-44 Κ.Πολ.Δ., όχι όμως στην ποινική. Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 393 επ.- Κ. Μπέης, *Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος*, ό.π., σελ. 35.

¹⁰⁵ 867 ΚΠοΔ- βλ. και Ν. Νίκα, *Πολιτική Δικονομία*, ό.π., σελ. 601.

στις διαφορές ουσίας οι κανόνες που προσδιορίζουν την αρμοδιότητα των Τμημάτων, όπως επίσης ο ορισμός του Εισηγητή από τον Πρόεδρο του Τμήματος ή του Δικαστηρίου αμέσως μετά την κατάθεση ενδίκου μέσου¹⁰⁶. Οι σχετικές πάντως διατάξεις παρέχουν στον Πρόεδρο ευχέρεια ως προς το πρόσωπο που θα διορίσει ως εισηγητή, όπως επίσης δυνατότητα οποτεδήποτε, ακόμη και προφορικών, αντικατάστασής του με άλλον εισηγητή σε περίπτωση κωλύματος¹⁰⁷. Αντίστοιχη ευχέρεια¹⁰⁸ απολαμβάνει ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου κατά τον ορισμό του αρμοδίου δικαστή ή των μελών της σύνθεσης του αρμοδίου συμβουλίου ή επιτροπής για την εκδίκαση ενδίκου βοηθήματος παροχής προσωρινής δικαστικής προστασίας¹⁰⁹. Δικαιολογημένες σκέψεις εγείρονται για το αν η ως άνω ευχέρεια ικανοποιεί τη συνταγματική απαίτηση για ορισμό δικαστή κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο¹¹⁰.

- 41 Τέλος, έχει υποστηριχθεί ότι εγείρει ζήτημα συμβατότητας προς το άρθ. 8 Σ., η θεσιπιζόμενη με τον ν. 3900/2010 πρότυπη δίκη, με το επιχείρημα ότι η εισαγωγή της υπόθεσης ενώπιον του ΣτΕ παρακάμπτει τη δικαιοδοσία του αρμοδίου διοικητικού δικαστηρίου, δημιουργώντας σύγχυση ως προς τον νόμιμο δικαστή¹¹¹. Συναφώς γίνεται λόγος για «έκτακτη» αρμοδιότητα του ΣτΕ και για «κατ' αρχήν νόμιμο δικαστή» των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, ο οποίος «*αποξενώνεται αυτόματα της δικαιοδοσίας του*». Τα σημαντικότερα οφέλη της πρότυπης δίκης σε σχέση με την ασφάλεια

¹⁰⁶ Βλ. ΣτΕ Ολ 4212/1998: «η κατανομή των υποθέσεων μεταξύ των Τμημάτων του Συμβουλίου της Επικρατείας γίνεται επί τη βάση ενός σταθερού και αντικειμενικού κριτηρίου, της νομοθεσίας που διέπει την προσβαλλόμενη πράξη, όπως ισχύει κατά το χρόνο της εκδόσεώς της. Έτσι τυχόν μεταγενέστερες μεταβολές της δεν ασκούν καμμία επιρροή στην αρμοδιότητα του ορισμένου Τμήματος, όπως είναι οριοθετημένη από τον κανονιστικό νομοθέτη κατά τον χρόνο συζητήσεως της συγκεκριμένης υποθέσεως».

¹⁰⁷ Άρθ. 20 ΠΔ 18/1989, 127 παρ.3 ΚΔΔ: «Ο πρόεδρος του συμβουλίου διεύθυνσης ή ο δικαστής που διευθύνει το δικαστήριο ή ο πρόεδρος του τμήματος, αμέσως μετά την κατάθεση του ενδίκου βοηθήματος ή μέσου, με πράξη του επ' αυτού, ορίζει εισηγητή τόσο για τις υποθέσεις τριμελούς όσο και μονομελούς σύνθεσης και δίνει εντολή να ανακοινωθεί η δικογραφία σε αυτόν. Ο πρόεδρος του συμβουλίου διεύθυνσης ή ο δικαστής που διευθύνει το δικαστήριο ή ο πρόεδρος του τμήματος μπορεί οποτεδήποτε, ακόμη και προφορικώς, να αντικαταστήσει τον εισηγητή σε περίπτωση κωλύματος. [...]».

¹⁰⁸ Ν. Νίκας, *Πολιτική Δικονομία*, ό.π., σελ. 598.

¹⁰⁹ Άρθ. 52 παρ. 2 ΠΔ 18/1989 και 203 παρ.3 και 4 ΚΔΔ.

¹¹⁰ Βλ. κατ. υπό V.

¹¹¹ Βλ. συναφώς Ε. Κλουδά, «Η Πρότυπη δίκη ως σύγχρονο μοντέλο δίκης. Θεμελιώδεις αρχές, όροι και προϋποθέσεις για την επιτάχυνση της απονομής δικαιοσύνης, για μια δίκαιη πρότυπη δίκη», σε *ΤΤ 50 χρόνια ΤΔΔ*, 2015, σελ. 561επ. (576), κατά την οποία κρίσιμη παράμετρο μπορεί να θεωρηθεί επίσης αν η πρότυπη υπόθεση εισάγεται απευθείας ενώπιον του ΣτΕ με αίτηση του διαδίκου ή κατόπιν μη οριστικής απόφασης του επιληφθέντος της διαφοράς διοικητικού δικαστηρίου, ενόψει του ότι η εκκρεμοδικία αποτελεί καταρχήν το κρίσιμο χρονικό σημείο, πριν το οποίο πρέπει ήδη να έχει προσδιοριστεί ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής (σελ.577).

δικαίου σε συνδυασμό βεβαίως με τη νομοθετική πρόβλεψη των προϋποθέσεων της συνηγορούν σημαντικά υπέρ της συνταγματικότητας του θεσμού, την οποία βεβαίως και καταφάσκει η νομολογία¹¹².

3. Στην οργάνωση της λειτουργίας των δικαστηρίων

Ο προσδιορισμός των συγκεκριμένων δικαστών που θα εκδικάσουν τις υποθέσεις γίνεται εκ των προτέρων και σε ανύποπτο χρόνο με πράξη του Τριμελούς Συμβουλίου Διεύθυνσης κατ' ενάσκηση της διοικητικής αρμοδιότητος του τελευταίου, σύμφωνα με τις διατάξεις του Κώδικα οργανισμού δικαστηρίων και κατάστασης δικαστικών λειτουργιών (ΚΟΔΚΔΛ)¹¹³, ιδίως τα άρθ. 17, 15 παρ. 7¹¹⁴, 23 παρ.4¹¹⁵ και του κανονισμού του αρμοδίου δικαστηρίου¹¹⁶. Ορθώς επισημαίνεται ότι, δυνάμει του άρθ. 8 Σ., ο θεσμός της κλήρωσης των συνθέσεων στα ποινικά δικαστήρια (άρθρο 17 ΚΟΔΚΔΛ) απολαμβάνει συνταγματικής κατοχύρωσης¹¹⁷.

Το άρθρο 6 παρ. 3 του ΚΟΔΚΔΛ, ερμηνευόμενο στο πλαίσιο του άρθ. 8 Σ., επιβάλλει, προκειμένου για τη συμμετοχή στη σύνθεση δικαστηρίου δικαστή άλλου ομοιόβαθμου, να βεβαιώνεται στην απόφαση ή στο οικείο πρακτικό η συνδρομή της προϋπόθεσης την οποία τάσσει η εν λόγω διάταξη, δηλαδή ότι είναι αδύνατη η συγκρότηση του δικαστηρίου λόγω έλλειψης, κωλύματος κ.λπ. υπηρετούντος σε αυτό δικαστή, χωρίς να αρκεί απλώς η μνεία ότι ο μετασχών της σύνθεσης δικαστής

¹¹² Πρβλ. συναφώς αντίστοιχη τελεολογία στην πρόβλεψη του άρθ. 57 παρ. 2 Π.Δ. 18/1989, σύμφωνα με την οποία κατά την εκδίκαση αίτησης αναίρεσης από το ΣτΕ, εφόσον η υπόθεση δεν χρήζει διευκρινίσεως και είναι εκκαθαρισμένη ως προς το κρίσιμο για την επίλυση της διαφοράς πραγματικό, το Δικαστήριο την κρατεί· βλ. ΣτΕ 2731-2/2020.

¹¹³ Ν. 1756/1988 (Α΄ 35).

¹¹⁴ «Τα όργανα που διευθύνουν τα δικαστήρια έχουν τις εξής αρμοδιότητες: α) [...], ββ) καταρτίζει τις συνθέσεις των τμημάτων του δικαστηρίου πριν από την έναρξη του δικαστικού έτους, εφόσον ο νόμος ή ο κανονισμός του δικαστηρίου δεν ορίζει διαφορετικά.[...]».

¹¹⁵ «Με απόφαση της Ολομέλειας σε συμβούλιο, που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, γίνεται η σύνθεση των τμημάτων, με κατανομή σε αυτά των μελών του Αρείου Πάγου. Για την κατανομή λαμβάνονται υπόψη οι προτιμήσεις των αντιπροέδρων και των αρεοπαγιτών, όπως και η αρχαιότητα τους, προκειμένου να υπηρετούν σε κάθε τμήμα και αρχαιότεροι αρεοπαγίτες. Κατά την κατανομή μπορεί να ορίζονται για κάθε τμήμα και αναπληρωτές αρεοπαγίτες, που υπηρετούν σε άλλα τμήματα. Ο Πρόεδρος του Αρείου Πάγου μπορεί κατά τη διάρκεια του δικαστικού έτους να συμπληρώνει τη σύνθεση ορισμένων τμημάτων από άλλα τμήματα, εφόσον αυτό επιβάλλεται από ειδικές υπηρεσιακές ανάγκες. Η πράξη αυτή του Προέδρου έχει προσωρινή ισχύ μέχρι να ληφθεί σχετική απόφαση από την Ολομέλεια, η οποία πρέπει να συγκληθεί προς τούτο μέσα σε τριάντα ημέρες και η απόφαση να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.».

¹¹⁶ Βλ. ΑΠ 502/2017.

¹¹⁷ Σπ. Βλαχόπουλος/Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 446.

άλλου δικαστηρίου κλήθηκε για συμπλήρωση της σύνθεσης του δικαστηρίου που εξέδωσε την απόφαση¹¹⁸.

4. Ο θεσμός της εξαίρεσης δικαστή

- 44 Ειδικότερη εκδήλωση του άρθ. 8 Σ αποτελεί και ο προβλεπόμενος σε όλους τους δικονομικούς κώδικες θεσμός της εξαίρεσης δικαστή¹¹⁹ με σκοπό τη μεταβολή της σύνθεσης των προσώπων που απαρτίζουν τον επιλαμβανόμενο δικαστικό σχηματισμό¹²⁰. Οι διατάξεις περί εξαίρεσης περιορίζουν αρνητικά την αρχή του φυσικού δικαστή και δεν συνιστούν οιονεί εξαίρεση από αυτήν αλλά ειδική εφαρμογή της που προάγει την αμεροληψία της δικαιοσύνης¹²¹.
- 45 Κατά μία άποψη ο θεσμός της εξαίρεσης του δικαστή ενσωματώνεται στις διατάξεις περί αρμοδιότητας, ώστε παραβίαση των διατάξεων περί εξαίρεσης να συνεπάγεται και παραβίαση της αρχής του νόμιμου δικαστή¹²². Αντίθετα, κατά τη μάλλον κρατούσα στη χώρα μας άποψη, γίνεται δεκτό ότι η εξαίρεση του δικαστή διαχωρίζεται από την αρχή του νόμιμου δικαστή, καθώς ο εξαιρετέος δικαστής παραμένει ο κατά τις διατάξεις περί αρμοδιότητας νόμιμος δικαστής, ο οποίος, όμως, αντικαθίσταται νομίμως λόγω της υπεροχής της αρχής της ουδετερότητας έναντι του καθορισμού της δικαστικής σύνθεσης με προδιατυπωμένες κανονιστικές διατάξεις¹²³.
- 46 Ο καθορισμός ad hoc της προσωπικής σύνθεσης του δικαστηρίου που θα αποφασίσει για την εξαίρεση ή μη του αιτούντος δικαστικού λειτουργού δεν υπάγεται στην άσκηση της διοικητικής αρμοδιότητας του Προϊσταμένου του δικαστηρίου, ως ερχόμενος σε αντίθεση με την αρχή του νόμιμου δικαστή, καθόσον, όπως κάθε δίκη, έτσι και η δίκη περί εξαίρεσης διεξάγεται ενώπιον του νόμιμου δικαστή¹²⁴.

IV. Η ΑΤΕΛΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΔΟΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

- 47 Κατά μία άποψη, το πρακτικό αντίκρισμα της αρχής του νόμιμου δικαστή παρίσταται περιορισμένο, καθόσον μεθοδεύσεις που αποσκοπούν στη στέρση του νομίμου

¹¹⁸ ΣτΕ 3635/2001, 1016/1999 7μ, 2724/1996.

¹¹⁹ Άρθρο 52 επ. ΚΠολΔ, 14-26 ΚΠΔ και 14 ΚΔΔ (λόγοι αποκλεισμού)

¹²⁰ Βλ. συναφώς τη μονογραφία του Στ. Πανταζόπουλου, *Η Εξαίρεση του Δικαστή (Συμβολή στην αρχή του φυσικού δικαστή)*, 1992, καθώς και Κ. Μπέν, *Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος*, ό.π., σελ. 52· Β. Κονδύλη, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 406 επ.

¹²¹ Β. Κονδύλη, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 408.

¹²² Α. Πανταζόπουλος, *Υπερνομοθετικά θεμέλια της αίτησης εξαίρεσης και αμεροληψία δικαστηρίου επί άσκησης διαδοχικών δικαιοδοτικών καθηκόντων από τον δικαστή στην ίδια υπόθεση: με εφαρμογή την ΑΠ 159/2020*, ΕΠολΔ 2020, σελ. 233 επ. (234).

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ ΕΦΑΘ 8/2017· Ν. Νίκας, *Πολιτική Δικονομία*, ό.π., σελ. 599.

δικαστή μέσω μεταβολής της αρμοδιότητας θα εξέθεταν την κοινοβουλευτική πλειοψηφία ανεπανόρθωτα στην κοινή γνώμη¹²⁵. Στην πράξη, παρεμβάσεις σε συγκεκριμένη υπόθεση επιχειρούνται συνήθως μέσω ρυθμίσεων που αφορούν το σύνολο των ομοειδών υποθέσεων.

Παρά την ύπαρξη πλήθους (προαναφερθεισών) διατάξεων του κοινού δικαίου που συνιστούν έκφραση της αρχής, εξακολουθούν να υφίστανται ρυθμίσεις που καθιστούν την πραγμάτωση αυτής στην έννομη τάξη μας ατελή. Την προαναφερθείσα -μόνη πλήρως σύμφωνη με το άρθ. 8 Σ.- «αυτόματη εξατομίκευση» του νόμιμου δικαστή θα εξασφάλιζε η θέσπιση τυπικών κανόνων με προγραμματικές μεθόδους όσον αφορά τη σειρά κατανομής της υπηρεσίας ώστε τα συγκεκριμένα πρόσωπα να μην ορίζονται κατά τη βούληση του προέδρου/προϊστάμενου του δικαστηρίου σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση ενόψει και εν γνώσει των προς συζήτηση υποθέσεων, επιτρέποντας τοιουτοτρόπως την παρείσφρηση εξωϋπηρεσιακών κριτηρίων¹²⁶. Εξέχουσες φυσιογνωμίες του νομικού κόσμου έχουν, όχι αβάσιμα, ασκήσει δριμυία κριτική στην εξουσία των προϊσταμένων των δικαστηρίων να ορίζουν κατά βούληση τους επιλαμβανόμενους της εκάστοτε υπόθεσης δικαστές χωρίς αντικειμενικά κριτήρια¹²⁷, με συνέπεια ενίοτε ο κατηγορούμενος να οδηγείται σε καταδίκη και όχι σε δίκη¹²⁸. Στην ίδια κατεύθυνση, καθόσον από τη φύση των πραγμάτων, δεν προσήκει ο ορισμός με τυπικό νόμο του κανονισμού κατανομής των υποθέσεων, ο τελευταίος θα πρέπει αν μη τι άλλο να συγκροτείται από το όργανο που διευθύνει το δικαστήριο πριν την έναρξη κάθε νέου δικαστικού έτους¹²⁹. Με τον τρόπο αυτό, θα διασφαλίζεται ότι ο δικαστής χρεώνεται αμέσως μετά την κατάθεση του δικογράφου της αγωγής στο πλαίσιο προκαθορισμένων γενικών και απρόσωπων κριτηρίων¹³⁰.

¹²⁵ Σπ. Βλαχόπουλος/Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 443.

¹²⁶ Πρβλ. Β. Κονδύλη, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 279.

¹²⁷ Κ. Μπέης, *Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος*, ό.π., σελ. 34· Ν. Νίκας, *Πολιτική Δικονομία*, ό.π., σελ. 598.

¹²⁸ Γ. Μαγκάκης, *Ο φυσικός και ο αφύσικος δικαστής*, ό.π., σελ. 338.

¹²⁹ Ν. Νίκας, *Πολιτική Δικονομία*, ό.π., σελ. 599, ο οποίος αναγνωρίζει εντούτοις πως οι υπηρεσιακές δυσχέρειες εμποδίζουν στην πράξη την κατανομή πριν από την έναρξη του δικαστικού έτους. Εξ ου και οι κανονισμοί οφείλουν να καθιερώνουν τους γενικούς κανόνες κατανομής των υποθέσεων μεταξύ των τμημάτων και τη συγκρότηση κάθε τμήματος από συγκεκριμένους δικαστές, ώστε με την έναρξη της εκκρεμοδικίας να είναι προσδιορισμένοι με σαφήνεια και ακρίβεια, οι συγκεκριμένοι δικαστές που θα δικάσουν την υπόθεση.

¹³⁰ Κ. Μπέης, *Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος*, ό.π., παρ. 2, κατά τον οποίον η αρχή του νόμιμου δικαστή δύναται να παραβιάζεται αν η χρέωση γίνεται κατά τη χρονολογική σειρά της κατάθεσης των αγωγών γιατί υφίσταται περιθώρια επιλογής του δικαστή εκ μέρους του διαδίκου. Ο Κ. Μπέης έχει επικρίνει το έλλειμμα ως προς την εφαρμογή του άρθ. 8 Σ., ιδίως σε σχέση με τη νομολογία του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου (Bundesverfassungsgericht)

49 Από την άλλη ωστόσο πλευρά, ένα απολύτως αντικειμενικό σύστημα ορισμού του εισηγητή, λόγω χάριν με σειρά αρχαιότητας, θα λειτουργούσε πιθανώς τελικά αρνητικά ως προς την ποιότητα της δικαιοσύνης¹³¹. Πράγματι, ο, κατά τον προσδιορισμό εισηγητή, συλλήβδην αποκλεισμός ως παραμέτρων των συνθηκών που αφορούν την επιβάρυνση του εκάστοτε δικαστηρίου ή την αποδοτικότητα και την εμπειρία των συγκεκριμένων δικαστών που το στελεχώνουν¹³² παρουσιάζει μειονεκτήματα ως προς την αποτελεσματικότητα που οφείλει να χαρακτηρίζει τη διοίκηση της δικαιοσύνης¹³³. Η πρακτική εναρμόνιση της εύρυθμης λειτουργίας των δικαστηρίων με την τήρηση στον μέγιστο εφικτό βαθμό της ως άνω συνταγματικής επιταγής αποτελεί το ζητούμενο σε κάθε ρύθμιση που αφορά την οργάνωση της δικαιοσύνης. Θα πρέπει εντούτοις μάλλον να παρατηρήσει κανείς την επιφυλακτικότητα των Ανωτάτων Δικαστηρίων απέναντι στη θέσπιση κανόνων που ρυθμίζουν την εσωτερική λειτουργία τους¹³⁴.

επί του ταυτόσημου περιεχομένου άρθρο 101 παρ. 1 εδ. 2 του Θεμελιώδους Νόμου, η οποία αξιώνει να είναι γνωστό από εκ των προτέρων, κατ' εφαρμογή γενικών κανόνων, ποιο δικαστήριο, ποιο τμήμα του δικαστηρίου και ποιοι δικαστές του τμήματος θα δικάσουν το ασκούμενο ένδικο βοήθημα. Όπως μας ενημερώνει, στη Γερμανία (και στην Αυστρία) πριν από την έναρξη κάθε νέου ημερολογιακού χρόνου, το εκλεγμένο προεδρείο καθορίζει ποιοι δικαστές θα υπηρετήσουν σε κάθε τμήμα και ποιες υποθέσεις θα υπάγονται σε κάθε τμήμα τοποθετούνται δε σε κάθε τμήμα τόσοι δικαστές, όσοι απαιτούνται για τη νόμιμη συγκρότηση του δικαστηρίου. Το συνταγματικό δικαστήριο όρισε ότι η υπερπλήρωση των τμημάτων επιτρέπεται μόνο εξαιρετικώς, εφόσον συντρέχουν οι ακόλουθοι τρεις όροι: α) ότι είναι απολύτως απαραίτητη, λ.χ. επειδή ένας δικαστής είναι επιβαρυνμένος και με άλλα καθήκοντα, β) ότι με την τοποθέτηση των πρόσθετων μελών ο προεδρεύων του τμήματος δε θα έχει τη δυνατότητα να φτιάξει δυο χωριστές συνθέσεις αρά σε κάθε τμήμα του πρωτοδικείου μόνο ένας πρόσθετος μπορεί να τοποθετηθεί και γ) ότι η εναλλαγή των δικαστών προς συγκρότηση του δικάζοντος δικαστηρίου γίνεται με αντικειμενικά κριτήρια που είναι γνωστά από την αρχή του ημερολογιακού χρόνου, λ.χ. ότι οι δικαστές Α και Β θα εναλλάσσονται στη συγκρότηση του δικάζοντος δικαστηρίου κάθε βδομάδα· βλ. Κ. Μπέη, «Ο ισόβιος νόμιμος δικαστής και η κοινή γνώμη», *ΤΤ Γ. Ράμμου*, 1979, υπό 3 [link](#) [τελευταία πρόσβαση 20.03.2022].

¹³¹ Β. Κονδύλης σε *Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία*, ό.π., σελ. 192 επ.

¹³² Έτσι ο Ν. Νίκας, *Πολιτική Δικονομία*, ό.π., σελ. 598.

¹³³ Για παράδειγμα, δύσκολα θα μπορούσε να επικρίνει κανείς την επιλογή του Προέδρου του Τμήματος να χρεώσει υπόθεση που για πραγματικό λόγο (π.χ. κατάσταση υγείας του προσφεύγοντος για ασφαλιστικό επίδομα) απαιτείται η έκδοση της απόφασης το νωρίτερο δυνατόν σε πρωτοδική ταχύτερο έναντι άλλου, ο οποίος συστηματικά καθυστερεί την έκδοση αποφάσεων ή παρουσιάζει μεγάλη εκκρεμότητα.

¹³⁴ Για παράδειγμα κρίθηκε ότι παραβιάζεται η αρχή του νόμιμου δικαστή και από το άρθ. 16 ν. 2331/1995, το οποίο όριζε ότι η (τακτική) Ολομέλεια του Αρείου Πάγου συγκροτείται εναλλάξ από τα κατέχοντα εκάστοτε περιπτώ ή άρτιο αριθμό κατά τη σειρά της αρχαιότητας μέλη του (ΑΠ Ολ 4/1996, 7/1997, 10/1997).

V. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΝΟΜΙΜΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ

Το γράμμα του άρθ. 8 Σ. («δεν στερείται χωρίς τη θέλησή του») επιτρέπει ρητώς τον περιορισμό της αρχής του νόμιμου δικαστή εφόσον το επιθυμούν οι διάδικοι, επιτρέποντας κατ' ουσίαν παραίτηση από το δικαίωμα του νομίμου δικαστή. 50

1. Η υπαγωγή διαφοράς σε εκούσια διαιτησία

A. Χαρακτηριστικά της διαιτησίας

Κύριο χαρακτηριστικό της διαιτησίας αποτελεί ο επιτρεπτός αποκλεισμός των πολιτειακών δικαστηρίων από την επίλυση συγκεκριμένων διαφορών που έχουν υπαχθεί σ' αυτή με έγκυρη συμφωνία διαιτησίας και συνακόλουθα η οριστική (τελεσίδικη) επίλυση των διαφορών αυτών από τρίτα, ανεξάρτητα και αμερόληπτα πρόσωπα, τους διαιτητές¹³⁵. Κατά τη μάλλον κρατούσα άποψη, οι διαιτητές εμπίπτουν, ως φορείς δικαιοδοτικού λειτουργήματος, στην ευρύτερη έννοια του δικαστή¹³⁶ με το σκεπτικό ότι υπόκεινται σε νομοθετική ρύθμιση της οποίας η τήρηση είναι ακριβώς προϋπόθεση για να ισχύει το δεδικασμένο και η εκτελεστότητα της διαιτητικής απόφασης¹³⁷. Οι διάδικοι δύνανται να υπάγουν σε διαιτησία ορισμένη διαφορά, αστικής ή και διοικητικής φύσεως¹³⁸ μόνον εφόσον επιτρέπεται τούτο από τον νομοθέτη και υπό τις τιθέμενες από αυτόν προϋποθέσεις¹³⁹, απαιτείται δηλαδή νόμος που ρυθμίζει τις περιπτώσεις στέρσης του νόμιμου δικαστή¹⁴⁰. Η εκούσια λοιπόν διαιτησία προστατεύεται από το άρθ. 8 Σ.

Η διαιτησία διαφέρει από τους λοιπούς εξωδικαστικούς τρόπους επίλυσης των διαφορών, όπως της διαμεσολάβησης, του συμβιβασμού, της συμφιλίωσης, της διαιτητικής πραγματογνωμοσύνης, του κατά την ΑΚ 371 προσδιορισμού της παροχής από τρίτο κ.λπ., κυρίως διότι αντίθετα προς αυτούς, στη διαιτησία οι διαφορές επιλύονται με 52

¹³⁵ Α. Πλεύρη, *Διαμεσολάβηση σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις*, 2021, σελ. 46.

¹³⁶ Θ. Φορτσάκης, *Διαιτησία και Διοικητικές Διαφορές*, 1998, σελ. 51.

¹³⁷ Κ. Μπέης, *Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος*, ό.π., παρ. 5.1, ο οποίος επικρίνει την κρατούσα αντίληψη με το επιχείρημα ότι στη διαιτησία ο προσδιορισμός των διαιτητών γίνεται αφού ανακύψει η διαφορά και πάντως όχι με αντικειμενικά μέτρα αλλά κατ' επιλογή των διαδίκων.

¹³⁸ ΣτΕ 3291-3300/2002 (7μ): «η διάταξη της παραγράφου 1 του άρθρου 94 του Συντάγματος [...], δεν απαγορεύει, κατά την έννοιά της, στον κοινό νομοθέτη να επιτρέψει στη Διοίκηση και τον φορολογούμενο να υπαγάγουν, με συμφωνία τους, σε διαιτησία συγκεκριμένη φορολογική διαφορά ή φορολογικές διαφορές που προέρχονται από ορισμένη έννομη σχέση», βλ. συναφώς Θ. Φορτσάκη, *Διαιτησία και διοικητικές διαφορές*, ό.π.

¹³⁹ ΑΕΔ 24/1993.

¹⁴⁰ Κ. Καλαβρός, *Θεμελιώδη ζητήματα του δικαίου της διαιτησίας*, 2011, σελ. 75, Α. Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 216-7· Κ. Παπανικολάου, ό.π., σελ. 721.

τρόπο οριστικό και δεσμευτικό για τα μέρη και δη με τρόπο που ομοιάζει με την επίλυσή τους από τα τακτικά πολιτειακά δικαστήρια¹⁴¹. Η διαιτησία έχει συμβατική αφητηρία υπό την έννοια ότι το θεμέλιο της είναι η διαιτητική συμφωνία, καθώς τα μέρη δεν επιτρέπεται να στερηθούν τον φυσικό τους δικαστή χωρίς τη θέλησή τους, έχει όμως τέλος δικαιοδοτικό, στο πλαίσιο αυτής απονέμεται δηλαδή δικαιοσύνη καθώς ολοκληρώνεται με οριστική και δεσμευτική για τα μέρη απόφαση¹⁴².

Β. Απαγόρευση της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής διαιτησίας

- 53** Από την άλλη πλευρά, στο άρθ. 8 Σ. αντίκειται η αναγκαστική ή υποχρεωτική διαιτησία¹⁴³, η οποία επιβάλλεται, ανεξάρτητα από τη θέληση και των μερών¹⁴⁴. Ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις που επέβαλαν την υποχρεωτική ή αναγκαστική διαιτητική επίλυση διαφορών¹⁴⁵ κρίθηκαν καταρχήν αντισυνταγματικές, με την αιτιολογία ότι με την εφαρμογή τους επερχόταν αθέμιτη αφαίρεση του διαδίκου από τον φυσικό δικαστή χωρίς τη θέληση αυτού, πλην όμως στις πλείστες εκ των συγκεκριμένων περιπτώσεων κρίθηκε κατ' ουσία ότι οι ανωτέρω ρυθμίσεις ήταν συμβατές με το Σύνταγμα, καθότι οι διάδικοι υπάγονταν εκουσίως στη σχετική ρύθμιση δια της υπογραφής της σχετικής σύμβασης, οπότε εν τέλει υπήρχε ρήτρα διαιτησίας¹⁴⁶.
- 54** Αντίθετα, δεν προσκρούει στις διατάξεις του άρθ. 8 παρ. 1 (και 20 παρ. 1) του Σ. ο εκ των προτέρων συμβατικός αποκλεισμός του δικαιώματος άσκησης από τα συμβληθέντα μέρη της ακυρωτικής αγωγής του άρθρου 897 ΚΠολΔ κατά διαιτητικής απόφασης, που καλύπτεται νομοθετικά, αφού αφενός μεν οι ενδιαφερόμενοι δεν στερούνται

¹⁴¹ Α. Πλεύρη, *Διαμεσολάβηση σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις*, ό.π., σελ.47.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Οι όροι «υποχρεωτική» και «αναγκαστική» διαιτησία δεν προσλαμβάνουν ταυτόσημο νοηματικό περιεχόμενο. Ως «αναγκαστική» ορίζεται η διαιτησία όταν με τη δήλωση βούλησης ενός από τους ενδιαφερομένους είναι δυνατόν να υποχρεωθούν και άλλοι σε διαιτητική επίλυση· ως «υποχρεωτική» διαιτησία νοείται η καθιέρωση ευθέως εκ του νόμου της διαιτητικής δικαιοδοσίας. Για τις διακρίσεις της διαιτησίας βλ. ιδίως Κ. Καλαβρό, *Δίκαιο της διαιτησίας*, 2011, σελ. 9επ.

¹⁴⁴ Βλ. συναφώς Σπ. Βλαχόπουλος/Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 445.

¹⁴⁵ Τέτοιου είδους ήταν αυτές που εισήγαγαν το άρθ. 3 παρ.3 του Π.Δ. 723/1979 (διαιτητική επίλυση διαφορών μεταξύ μελών του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος, με αίτηση του ενός μόνου μέλους του ΤΕΕ), τα άρθ. 19, 21 και 22 παρ. 2 του Ν. 3132/1955 (επίλυση διαφορών από συμβάσεις κατασκευής στρατιωτικών έργων), το άρθ. 5 του Α.Ν. 555/1968 (υποχρεωτική διαιτητική επίλυση διαφορών από αμοιβές μελετητών δικαστικών κτηρίων), η διάταξη του άρθρου 20 του Ν.Δ. 901/1971 (για τη δικαιοδοσία του ειδικού τεχνικού συμβούλου σε συμβάσεις εκτέλεσης έργων οχύρωσης), η διάταξη του άρθ. 8 παρ. 3 του Ν. 2433/1996 (επίλυση οικονομικών διαφορών αθλητικών σωματείων από την ΕΠΟ κατά τη διενέργεια του ποδοσφαιρικού πρωταθλήματος).

¹⁴⁶ ΑΠ 828/1979, 74/1976, 1828/1987.

του φυσικού δικαστή χωρίς τη θέλησή τους (ενόψει μάλιστα του ότι επιτρέπεται από το ισχύον Σύνταγμα η διαιτητική επίλυση των διαφορών ακόμη και για το Ελληνικό Δημόσιο), αφετέρου δε το δημόσιο δικαίωμα κάθε προσώπου για ακρόαση και έννομη προστασία από τα δικαστήρια παρέχεται με την επιφύλαξη «όπως ο νόμος ορίζει»¹⁴⁷.

2. Η υποχρεωτική διαμεσολάβηση

Έναν άλλον τρόπο εξωδικαστικής επίλυσης των διαφορών¹⁴⁸ αποτελεί η διαμεσολά- 55
βηση¹⁴⁹, η οποία διαφέρει από τη διαιτησία κατά το ότι έχει μεν και αυτή συμβατική αφετηρία, στηριζόμενη όπως και εκείνη στην αυτονομία της ιδιωτικής βούλησης, δεν έχει όμως δικαιοδοτικό τέλος¹⁵⁰.

Η θέσπιση διαδικασίας υποχρεωτικής διαμεσολάβησης, αυτή καθ' εαυτή (per se), 56
δεν αντιβαίνει στη ρύθμιση της διάταξης του άρθ. 20 παρ. 1 Σ., εφόσον με αυτήν ο σχετικός περιορισμός της πρόσβασης στη δικαιοσύνη αποβλέπει στην αποσυμφόρηση των δικαστηρίων και στην προαγωγή στην κοινωνία κουλτούρας εξωδικαστικής επίλυσης της διαφοράς, ήτοι σε θεμιτούς καθ' όλα σκοπούς¹⁵¹. Τούτο καθόσον αφενός το περιεχόμενο της υποχρέωσης των μερών περιορίζεται στη συμμετοχή αυτών στη διαδικασία με δικαίωμα αποχώρησης από αυτήν και μάλιστα άμεσα και ανατιολόγητα, χωρίς τα μέρη να υποχρεούνται να διευθετήσουν υποχρεωτικά τη διαφορά τους αυτή με τη διαδικασία αυτή, αφετέρου δε ότι με την υποχρεωτική συμμετοχή στη διαμεσολάβηση υφίσταται προσωρινός μόνο παραμερισμός της δικαστικής προσφυγής, ενώ με την υποχρεωτική διαιτησία λύεται οριστικά η διαφορά των μερών με την έκδοση σχετικής απόφασης και κατά συνέπεια ο αποκλεισμός του φυσικού δικαστή είναι οριστικός, χωρίς τη θέληση του μέρους¹⁵². Άλλωστε, η προσφυγή στη διαμεσολάβηση

¹⁴⁷ ΑΠ 1264/2018, 1185/2017 επί της διάταξης του άρθρου 900 ΚΠολΔ, κατά την οποία είναι άκυρη η παραίτηση από το δικαίωμα της άσκησης αγωγής για την ακύρωση διαιτητικής απόφασης πριν από την έκδοσή της.

¹⁴⁸ Για τους εναλλακτικούς αυτούς τρόπους βλ. ενδ. Ν. Νίκα, *Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας*, 2018, σελ. 311 επ. και τις εκεί παραπομπές.

¹⁴⁹ Βλ. συναφώς Ν. Κωνσταντινάκο, *Το «νέο» δίκαιο της διαμεσολάβησης – Ο ν. 4640/2019 (άρθ. 1 - 31, 33 και 44)*, ΕΠολΔ 2020, σελ. 484 επ· Ζ. Γιαννοπούλου, *Η υπογραφή της Διεθνούς Σύμβασης για τη Διαμεσολάβηση-Ανταπόκριση από Σιγκαπούρη*, Διδ 2019, σελ. 309-311· Π. Γιαννόπουλο, *Η υποχρεωτική προδικασία διαμεσολάβησης υπό το Ν. 4512/2018 - Ερμηνευτικά ζητήματα υπό το πρίσμα του δικονομικού δικαίου: μια πρώτη καταγραφή*, Αρμ 2018, σελ. 1 επ.

¹⁵⁰ Α. Πλεύρη, *Διαμεσολάβηση σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις*, ό.π., σελ. 47.

¹⁵¹ ΑΠ (Ολ Διοικητική) 34/2018 με σχόλιο Π. Γιαννόπουλου, ΕΠολΔ 2018, σελ. 287. Για τα ζητήματα που εγείρει ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της προδικασίας διαμεσολάβησης σε σχέση με το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης και το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας, βλ. *idem*, *Διαμεσολάβηση και Πολιτική Δίκη. Συμβολή στην ερμηνεία του Ν. 4640/2019*, 2020, σελ. 8 επ..

¹⁵² ΑΠ (Ολ Διοικητική) 34/2018.

και η κατάρτιση σχετικής συμφωνίας δεν απολήγει στη δικαστική διάγνωση της διαφοράς με δεσμευτική για τα μέρη ισχύ, αλλά σε μία ιδιωτικού χαρακτήρα συμφωνία με συμβατική ισχύ με την οποία ρυθμίζονται αξιώσεις του ουσιαστικού δικαίου, η οποία μπορεί να αμφισβητηθεί εκ των υστέρων από τα μέρη, εάν η διαδικασία ή το περιεχόμενο του πρακτικού διαμεσολάβησης δεν είναι σύννομο ή συντρέχουν λόγοι ακυρότητας ή ακυρωσίας αυτής, όπως ακριβώς μπορεί να αμφισβητηθεί ένας εξώδικος συμβιβασμός¹⁵³.

VI. Η ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΚΤΑΚΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

1. Επιτροπές και έκτακτα δικαστήρια

- 57 Η αυτοτελής αναφορά της συνταγματικής διάταξης σε επιτροπές και έκτακτα δικαστήρια έχει ως συνέπεια ότι τέτοια δεν θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ακόμα και αν οι διάδικοι συναινούν να υπαχθούν σε αυτά¹⁵⁴. Κατά μία άποψη, η αναφορά στο συνταγματικό κείμενο σε δικαστικές επιτροπές και έκτακτα δικαστήρια αποτελεί ταυτολογία¹⁵⁵. Αν επιμένει κανείς στην ύπαρξη διαφορών μεταξύ των δύο εννοιών, δικαστικές επιτροπές θεωρούνται οι επιτροπές που έχουν δικαιοδοτικές αρμοδιότητες χωρίς να είναι δικαστήρια, δηλαδή δεν έχουν συγκροτηθεί από δικαστές που απολαμβάνουν λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία, αλλά αποτελούνται εν όλω ή εν μέρει από μη δικαστές, όπως λ.χ. ιδιώτες, πολιτικούς ή στρατιωτικούς υπαλλήλους¹⁵⁶. Στην έννοια των δικαστικών επιτροπών δεν εμπίπτουν πάντως οι διοικητικές απλώς

¹⁵³ Σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ η υποχρέωση προσφυγής σε διαδικασία διαμεσολάβησης ως προϋπόθεση του παραδεκτού της προσφυγής δεν εμποδίζει τα εμπλεκόμενα μέρη να ασκήσουν το δικαίωμα πρόσβασης στο δικαστικό σύστημα, εφόσον δεν απαιτείται υποχρεωτικά επικουρία δικηγόρου και δεν απαιτείται προκειμένου για την απόσυρση από τη διαδικασία διαμεσολάβησης να αποδείξουν την ύπαρξη εύλογης αιτίας για αυτήν τους την απόφαση, βλ. ΔΕΕ, C-75/16, *Livio Menini, Maria Antonia Rampanelli κατά Banco Popolare Società Cooperativa*, 14.06.2017, σκ. 61: «Επομένως, ο ορισμός μιας διαδικασίας διαμεσολάβησης ως προϋποθέσεως του παραδεκτού ένδικης προσφυγής δύναται να αποδειχθεί συμβατός προς την αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας αν η διαδικασία αυτή δεν καταλήγει σε δεσμευτική για τα εμπλεκόμενα μέρη απόφαση, δεν καθυστερεί ουσιαστικά την άσκηση ενδίκου βοηθήματος, αναστέλλει την απόσβεση των οικείων δικαιωμάτων και δεν προκαλεί έξοδα, ή προκαλεί ελάχιστα έξοδα, στα ενδιαφερόμενα μέρη, εφόσον πάντως η ηλεκτρονική οδός δεν αποτελεί το μοναδικό μέσο προσβάσεως στην εν λόγω διαδικασία συμβιβασμού και είναι δυνατή η λήψη προσωρινών μέτρων σε εξαιρετικές περιπτώσεις κατά τις οποίες το επείγον της καταστάσεως τα επιβάλλει».

¹⁵⁴ Π. Παραράς, *Το Σύνταγμα-Corpus*, ό.π., σελ. 173.

¹⁵⁵ Βλ. Κ. Μπέη, *Ερμηνευτικός σχολιασμός στο άρθρο 8 του Συντάγματος*, ό.π., σελ. 48.

¹⁵⁶ Α. Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 218.

επιτροπές που «επιλύουν» διαφορές με αποφάσεις που μπορούν να προσβληθούν ενώπιον των τακτικών δικαστηρίων¹⁵⁷.

Έκτακτα δικαστήρια αποτελούν τα δικαστήρια, των οποίων η σύνθεση και η αρμοδιότητα δεν ορίζονται εκ των προτέρων γενικά, αλλά αυτά ιδρύονται *ad hoc* και *ex post facto*, μετά την τέλεση αξιόποινης πράξης ή τη δημιουργία μιας διαφοράς, για να δικάσουν αυτή τη συγκεκριμένη υπόθεση ή ορισμένα πρόσωπα (*intuitu personae*) που είναι εκ των προτέρων γνωστά¹⁵⁸. Διαφέρουν από τις δικαστικές επιτροπές κατά το ότι αποτελούν από άποψη συγκρότησης, σύνθεσης και λειτουργίας δικαστήρια. Ακόμα όμως και ένα τακτικής δικαιοδοσίας δικαστήριο είναι δυνατόν να καταστεί «έκτακτο» σε συγκεκριμένη περίπτωση, κυρίως μετά την τέλεση αξιόποινης πράξης, εφόσον η σύνθεσή του ορίσθηκε προσωρινά και *ad hoc* για να εκδικάσει ορισμένη υπόθεση ή και περισσότερες, των οποίων όμως ο αριθμός είναι περιοριστικά καθορισμένος¹⁵⁹.

2. Έκτακτα, εξαιρετικά και ειδικά δικαστήρια

Τα «έκτακτα δικαστήρια» διακρίνονται από τα «εξαιρετικά δικαστήρια», όπως λ.χ., τα έκτακτα στρατοδικεία, η λειτουργία των οποίων προβλέπεται από το άρθρ. 48 Σ., όταν αναστέλλονται τα άρθρ. 96 παρ. 4 Σ. και 97 Σ. και τίθεται σε εφαρμογή ο ν. 566/1977(Α΄ 90) περί κατάστασης πολιορκίας¹⁶⁰. Κριτήριο της διάκρισης αποτελούν οι προϋποθέσεις σύστασής τους¹⁶¹.

Τα έκτακτα δικαστήρια διακρίνονται επίσης από τα «ειδικά δικαστήρια» με ειδική αρμοδιότητα επί ορισμένων περιοριστικά απαριθμούμενων μόνο διαφορών, η ίδρυση των οποίων αντίκειται στο άρθρ. 8 παρ. 2 Σ. μόνο όταν προβλέπει την υπαγωγή σε αυτά ορισμένων κατηγοριών υποθέσεων ή προσώπων χωρίς γενικά και αντικειμενικά κρι-

¹⁵⁷ ΑΠ Ολ. 5/2007· ΔΕφΑθ 4561/2013. Πρόσφατη περίπτωση που απασχόλησε τη νομολογία (βλ. ΣτΕ Ολ. 1580-1/2021, ΣτΕ Ολ. 2347-8/2017, Ολ.1694/2018) αποτελούν οι Ανεξάρτητες Επιτροπές Προσφυγών (ΑΕΠ), οι οποίες κρίθηκε ότι δεν αποτελούν δικαστήρια, κατά την έννοια του Συντάγματος, ούτε συνιστούν πρώτο βαθμό δικαιοδοσίας, για την επίλυση των διαφορών των οποίων επιλαμβάνονται κατά τον νόμο, αλλά ανεξάρτητες αρχές (εντασσόμενες στη δομή) της εκτελεστικής λειτουργίας του κράτους και ασκούν, πάντως, αρμοδιότητες δικαιοδοτικού χαρακτήρα, κατά την έννοια της διάταξης του άρθρ. 89 παρ. 2 Σ

¹⁵⁸ Α. Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 218· Κ. Παπανικολάου, ό.π., σελ. 725.

¹⁵⁹ Π. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, ό.π., παρ. 1244· Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 477· Α. Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 218.

¹⁶⁰ Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 367 επ.· Π. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, ό.π., παρ. 1546, Η ρύθμιση επικρίνεται ως αδικαιολόγητη και μη αναγκαία, Α. Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 220· Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Β΄ σελ. 478.

¹⁶¹ Β. Κονδύλης, *Ο φυσικός ή νόμιμος δικαστής*, ό.π., παρ. 331.

τήρια¹⁶². Σημειωτέον πάντως ότι τα προβλεπόμενα στο παρελθόν «ειδικά διοικητικά δικαστήρια» (επιτάξεων, μεταλλείων και λατομείων, σημάτων κ.λπ.) καταργήθηκαν κατόπιν ανάθεσης όλων των «διοικητικών διαφορών ουσίας» στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια από τον ν. 1406/1983 σύμφωνα με το άρθ. 94 παρ. 1 Σ. και η επανασύστασή τους δεν επιτρέπεται από το Σύνταγμα¹⁶³.

¹⁶² Ibid, παρ. 364· Α. Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 219.

¹⁶³ Π. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, ό.π., παρ. 1546.